Krüger i Berlin.

Af H. R. Hiort-Lorenzen.

(Sluttet.)

~~~~~
Berlin, 14. Juni 1873.

Naar jeg nu ogsaa modtager Kortet i Morgen, saa kommer det for sildig, til at jeg kan have Brug derfor ved 3. Behandling, thi denne har allerede fundet Sted i Dag, medens jeg ventede, at den i Følge Bestemmelsen i Forretningsordenen først var moden til at forelægges paa Mandag. Nu er Meningerne temmelig delte om, hvorvidt Præsidenten har begjært Forsamlingens Samtykke dertil, men i den Anledning at gjøre Ophævelser fører til Ingenting. Sagen fra i Gaar kom altsaa til Behandling i Dag, men stod som 3. Punkt paa Dagsordenen. Jeg var ude i Vestibulen i Færd med at korrigere min Tale fra i Gaar, da der kom en springende hen til mig og sagde, at Talen i Salen var om mig. Jeg skyndte mig da med at indtage min Plads. Det var et Medlem fra Kiel, der havde Ordet og søgte at gjøre til Løgn, hvad jeg havde sagt med Hensyn til Kredsinddelingen. Han hentede adskilligt frem, som skulde bevise, at min Paastand var urigtig om, at 25,000 danske Vælgere kun havde een Repræsentant, hvorimod 24,000 tyske kan sende tre til Rigsdagen. Han kom med en hel Del Sludder om,

at Nordslesvig var gjennemagiteret af kjøbenhavnsk Propaganda, og troede, at der, efter alt hvad han havde sagt, ikke gjordes nogen Reform i Kredsinddelingen Behov. Jeg fik Ordet efter ham og mener at have tilbagevist hans Insinuationer. Jeg faaer ikke Tid til at nedskrive mine Ord, men bemærker blot, at jeg bl. a. overtydede dem om, at der var flere end 18,000 danske Vælgere, siden 27,000 danske Mænd havde underskrevet en Petition. Jeg forbeholdt mig at fremlægge et Kort, hvorefter de selv kunde gjøre dem et virkeligt Begreb om Sagens Sammenhæng. Som Sagen overrumplede mig i Gaar, ramtes jeg forøvrigt i Dag af samme Skæbne, da jeg paastod, at her var nu mit Materiale, Kort og alle mulige Oplysninger i Sagen, jeg kunde skaffe til Veie, og at de vilde være komne mig tidlig nok i Hænde, hvis Sagen ikke var bleven forceret. Efter mig fik *Hinschius* Ordet. Hans Udfald imod mine Paastande vare af den Beskaffenhed, at mange flere end jeg ansaa det for en komplet Uret, at Forsamlingen, da jeg forlangte Ordet efter ham, efter at han havde udgydt sin Galde og udkrammet sine Løgne, vedtog Afslutning af Debatten, dog ikke med stor Majoritet. Knægten gik af Veien for mig, men jeg skal nok finde ham ved en anden Leilighed, thi hans Sludder og løse Talemaader ere jo førte til Protokols. Uagtet jeg under Debatten var fuldkommen rolig og fattet, gjorde den vel anlagte Afstemning, som Kompagniskabet havde aftalt i Forveien (det var jeg personlig overbevist om) et rystende Indtryk paa mit Sind, hvis Virkninger jeg endnu næppe er kommen ud over, medens jeg skriver

dette. Og dog er det dumt saaledes at lade sig beherske af Gemyttet, saa meget mere som jeg nok faaer Leilighed til at revanchere mig. Kortet er vel trykt i Kjøbenhavn. Men kunde man i Hast inden 8 Dage have et Aftryk deraf fra Deres Officin, var det bedre, thi ellers vil man sige: Der seer man, at Kjøbenhavnerne dog have Fingrene med i Spillet. Send mig alt det Materiale, der her i denne Sag kan tjene mig som Vaaben imod disse fremførte falske Beskyldninger, og send mig det, Dagen efter at jeg har sendt Dem den stenografiske Beretning, hvoraf de kan see, hvilke Ord der ere faldne.

Jeg troer, at min Tale for i Gaar kan sendes Dem næste Tirsdag. De kan deraf se, om jeg har sagt et Ord mere, end sandt er.

NB. Under denne Samling foreligger der ikke flere Breve fra Krüger. Den næste Brevrække begynder først Aaret efter.

Berlin, 19. Febr. 1874.

Det maa have forekommet Dem ufatteligt, at jeg ikke tidligere har givet Dem Rapport om Tilstanden hernede, men jeg forsikrer Dem, kjære Ven, at min Tid og mine Kræfter have været saa stærkt optagne i de sidste Dage, at der var mig intet Øieblik til en Henvendelse til Dem. Det er Elsassernes Sag, der har sysselsat mig stærkt. De ankom alle sidste Fredag, og aldrig saa snart havde den ren franske Afdeling af Repræsentationen betraadt sit Logis i Hotel de Russie, før fire af denne Gruppe aflagde et Besøg her i min Bolig. De hilste paa mig med de Ord, at de

kom for at aflægge deres Tak til mig for den Virksomhed, jeg havde udfoldet for dem og deres Sag i den sidste Rigsdag, og for at sætte mig ind i deres Forhold og at gjøre mig bekendt med de Planer, de indbyrdes havde lagt for deres Optræden i Rigsdagen, tilmed for at søge Raad og Veiledning om, hvorledes de skulde forholde dem, saafremt man, hvad de vel forudsaa, afviste deres Fordringer, som de vilde fremsætte i Form af et Andragende. Jeg satte dem nu efter bedste Evne ind i Kamrets Forretningsgang og oplyste dem om, hvad der fra deres Side var at iagttage, men deres sidste Spørgsmaal kunde jeg ikke besvare, forinden jeg blev oplyst om, hvorledes Repræsentationens Medlemmer stod til hverandre. Herpaa svarede den Deputeret *Teutsch*, at de desværre maatte tilstaa, at de vare delte i 2 Grupper; de fire, som stod for mig, tilhørte den protestantiske Kirke; de havde kun eet Maal for Øie, nemlig at virke for at opnaa Adkomst for Befolkningen i Elsas og Lothringen til ved en fri Villietilkjendegivelse at vælge deres statsretlige Undersaatsforhold. Paa dette Program var de valgte, og deres Vælgere havde strængt paalagt dem ikke at deltage i det tydske Lovgivningsarbejde men tværtimod hurtigst muligt røgte deres Hverv i den Retning og derpaa strax forlade Rigsdagen. Deres geistlige Kolleger, 7 i Tallet, hvortil sluttede sig 4 andre Medlemmer af forskjellige Klasser i Samfundet, havde nok erklæret sig villige til alle som een at slutte sig til og forene sig om et Andragende af den Slags og vilde baade stemme og tale derfor. Men hvorledes saa Udfaldet blev, vilde disse 11 blive

for i Forening med Centrumspartiet at støtte den katholske Kirke i dens Kamp mod Staten, altsaa tage aktiv Del i Rigsdagens Arbeide; de troede paa den Maade til Gjengjæld at kunne vinde Understøttelse af Centrumspartiet. Jeg udtalte min Beklagelse over, at hele Repræsentationen i det, den i Hovedsagen søgte at opnaa, ikke fulgte een Vei og en ensartet Fremgangsmaade, og spurgte dem, om der ikke var en Mulighed til Stede for, at der endnu kunde opnaaes et Kompromis mellem de forskjellige Partier, saaledes at man gjensidig vedtog, at enten skulde de alle blive med hverandre hele Sessionen igjennem eller alle forlade Berlin, saasnart de havde faaet Svar paa deres Fællesandragende. Hertil svarede Hr. *Lauth*, at ingen, der tilhørte den protestantiske Kirke, havde nogen Indflydelse paa disse Klerke, hvoriblandt der fandtes tvende Biskopper, hvoraf de vidste, at den ene var en varmtfølende Franskmand, den anden en meget forblummet og tvivlsom Karakter, som var en Olding, der gik i Barndom. De selv kunde ikke stille Noget op med dem; hvis jeg var katholsk, vilde jeg være den, der bedst kunde føre dem sammen, da de nok kjendte mig og stolede paa mig. Men da jeg ikke tilhørte deres Kirke, vilde et Forsøg fra min Side paa at paavirke dem ganske sikkert være ørkesløst. En Hr. *Abel*, der i Fjor skrev til mig, er den eneste, der har besøgt mig, men vi kunde ikke tale med hinanden, thi han kunde ikke tale Tydsk, jeg ikke Fransk. Da jeg nu havde hørt, at det var disse geistlige Herrers Hensigt at gjøre Parti paa det religiøse Omraade med Centrumspartiet i Rigsdagen, forklarede jeg for de

Herrer *Lauth* og *Teutsch* samt de tvende andre, der vare i Følge med dem, men hvis Navne jeg ikke husker — de blev præsenterede for mig som Fransk-mænd, der hverken forstod, læste eller skrev Tydsk — at deres geistlige Kolleger, hvis de gjorde Regning paa at gaa i Spænd med Centrumspartiet, uden Tvivl vilde føle sig skuffede i deres Forventninger; thi efter den Erfaring, jeg havde gjort, vilde Partiet næppe vise sig tilbøieligt til at modtage deres Alliance, særlig saafremt man af Centrum forlangte Understøttelse i Sager, der angik Elsas og Lothringen. Denne Formodning viste sig at være rigtig, thi den næste Dag kom *Lauth* og fortalte mig, at hele Apostelkorpset havde været hos Centrums Fører, *Windhorst*, og havt en længere Samtale med ham, men at man havde været misfornøiet med det Svar, han havde givet, saa *Lauth* mente, der kunde være Udsigt til, at i al Fald flere af de geistlige Medlemmer med dem forlod Rigsdagen, naar deres Mission var endt i Berlin. Jeg foreslog *Lauth* og hans Venner, om det ikke kunde være nyttigt og rigtigt foreløbig at afgive en Fælleserklæring for derved at vinde Tid til at blive enig om Vedtagelsen af en Fællesprotest, hvis Andragendets Fordringer ikke skete Fyldest. Jeg gjorde Forsøg paa at formulere en saadan reserverende Erklæring, men man var bange for, at Vedtagelsen heraf vilde forstyrre, hvad hele Repræsentationen i Hovedsagen var enig om. Det har imidlertid i Gaarsmødet viist sig, at man har stolet alt for meget paa alle Medlemmernes Ærlighed, thi da deres Fællesforslag i Gaar forhandlede, blev Ordføreren *Teutsch's* Udtalelser tildels gjendrevne og

bestridte af en Biskop *Raess*, som efter Ordføreren besteg Tribunen og afgav en Erklæring, der næsten fuldstændig stod i Modstrid til det Væsenlige af, hvad *Teutsch* i hele Repræsentationens Navn havde udtalt. Imedens *Teutsch* havde reist Indsigelse paa sin Fraktions Vegne imod Frankfurttraktatens fulde Gyldighed, anerkjendte Bispen den. Om denne gamle, af Alderdom fjollede Mand har været sig sin Handlemaade fuldkommen bevidst, eller om han kun har været et brugeligt Redskab i Fjendens Haand, derom kan man ikke fælde nogen Dom. Dog synes det Sidste snarest at være Tilfældet, idet ingen af hans andre Kolleger havde en Anelse om, at han havde meldt sig til Ordet, og fordi den Erklæring, han afgav, blev ledsaget af et stærkt Hyldingsraab af Forsamlingen, der saaledes fra Rigsdagens Standpunkt dannede et passende Afslutningstableau, hvorfor Erobrerpartiet skyndte sig med at faae Debatten afsluttet, hvilket ogsaa skete, uagtet flere af Elsasserne og Lothringerne, blandt andet ogsaa jeg som eneste udenforstaaende, havde ladet sig indskrive som Talere. *Bismarck* var til Stede i Salen hele Tiden under Debatten og syntes virkelig ved sit Exempel at give et Vink, naar hans Latterkor i Salen skulde falde ind; han selv grinede, saa hans Mave rystede, ved hver af *Teutsch's* Replikker, hvor kunde det da være andet, end at hans Tilbedere og Redskaber alle maatte sekundere deres Herre og Mester. En saa skamløs Spot og Haan, som der vistes Ordføreren, har man dog endnu ikke seet Mage til her i Salen, og uagtet jeg har fristet meget af den Slags, saa kan intet deraf stilles i Sammenligning med Gaarsdagens Skandale.

For at udslette Biskop *Raess'* Erklæring og Betydningen deraf tog *Pouget* i Dag Ordet før Dagsordenen og erklærede, at hvad Bispen havde udtalt, ikke deltes af hans geistlige Kolleger.

At jeg saare gjerne havde ønsket Ordet, kan De nok forstaa, men naar selv de, som stod det nærmere, ikke kunde faae det, saa kan jeg jo ikke klage. Jeg faaer det nok senere. *Hinschius'* Valg var prøvet, inden jeg om Søndagen traadte ind i Salen. Der er derfor intet ved den Sag at gjøre, med mindre man stillede et Andragende, hvortil jeg for Løiers Skyld vilde søge Understøttelse hos Fremskridtspartiet. Jeg troer, det er rigtigt at gaae den Vei først, da disse Herrer ved at nægte mig Understøttelse i en Sag, der alene angaaer den frie Valgrets Interesser, vil komme til at staa slemt kompromiterede, naar jeg ad andre Veie skaffer Andragendet Understøttelse. Socialdemokraterne med *Sonnemann* i Spidsen have stillet et Andragende om *Bebels* og *Liebknechts* Frigivelse af Fængslet i indeværende Rigsdagssamling, saa at de kunne indtage deres Pladser her i Huset. Jeg har givet dette Andragende min Understøttelse, vil ogsaa tale og stemme for, hvad Andragendet tilsigter, saafremt det opnaaer tilstrækkelig Understøttelse, hvilket lader til at holde haardt. Jeg har af visse Grunde raadet det demokratiske franske Element fra Elsas og Lothringen fra at befatte sig med Ting af den Slags, naar de dog ikke agte at befatte sig med tysk Lovgivningsvæsen, men forlade Berlin.

I Generaldebatten i Rigshærlovsagen har den gamle *Moltke* holdt en Tale, der giver mig et rigt

Materiale og Stof nok til at tage mig af og tale Fredens Sag i Rigsdagen. Hans Tale smagte ikke den tydske Rigsdag godt. At Tydskland skal holde en permanent Styrke paa Benene i 50 Aar, troer jeg dog, bliver dem for meget for at forsvare de Erobringer, det tydske Sværd har erhvervet for Tydskland i et halvt Aar. Hans Tale klang, saaledes blev den almindelig opfattet, som om Krigen stod for Døren. Han gjorde slet ingen Lykke med den, thi jeg troer, at Folk her ere baade lede og kede af Krig. Men jeg er ved denne Tale bleven bestyrket i min Tro paa, at *Bismarck* og Krigspartiet ønsker Krig og ved deres ublue Optræden imod det ultramontane Parti og Elsas-Lothringerne søger at fremkalde den.

Siden Elsasserne og Lothringerne nu ere komne og tale i høie Toner om Folkerettens Krænkelser, saa er der nu her mange, der godt fatte, at min Sag er ren og klar. Andre have sagt til mig, ja, nu faaar De Understøttelse af Elsasserne og Lothringerne, men jeg har afvist denne Talemaade kort med det Svar, at jeg befinder mig i det lykkelige Tilfælde, at jeg ingen Hjælp behøver eller søger, da jeg kan hjælpe mig selv. For at virke til Gavn for Elsasserne og Lothringerne har jeg bedt dem om ikke offentlig i Salen at samtale med mig. Jeg har lagt dem paa Sinde at vogte dem for at give deres Optræden her i Salen blot et Skin af, som om de ved deres Virksomhed vilde bringe Frankrig og Tydskland op mod hinanden, idet man maatte forudsætte, at Frankrig endnu var langt fra i Stand til at optage nogen Kamp med Tydskland. En yderlig forceret Fremgangsmaade fra

deres Side vilde kunne afgive en Grund til, at Tydskland væltede sig ind paa Frankrig i et Moment, hvor man endnu ei var beredt paa at optage Kampen. Dette anseer jeg virkelig for Øieblikket for det farligste, der kunde ske, og derfor har jeg frem for alt tilraadet Repræsentationen at iagttage det forsigtigste Maadehold.

Jeg har nu fortalt Dem, hvad jeg veed om den elsas-lothringske Sag. Hvad jeg har meddelt, egner sig ikke til Offenliggørelse undtagen til Venner i en snevrere Kreds. Jeg har været meget forkølet og har paadraget mig denne Forkølelse paa Reisen herved. Det har dog været bedre i de sidste Dage. Med Hilsen til alle vore gode fælles Venner slutter jeg med at give mine Vælgere den Forsikring, at jeg her skal benytte min Stilling, saa godt jeg formaaer og det staaer til mig, for at afvende eller i hvert Fald mildne Trykket for Nordslesvig af krigerske Konflikter, hvis saadanne skulde opstaa, forinden vi gjengives vort Fædreland, og med Haab i min Sjæl om, at det Mod og den Kraft og den Udholdenhed, som besjæler enhver dansk Mand, fremdeles maa holde ud, er jeg

Deres oprigtig hengivne Ven

H. A. Krüger.

Berlin, 24. Februar 1874.

— — — — Ja De har ganske rigtig truffet Hovedet paa Sømmet, naar De slutter, at det ultramontane Parti har draget sig de elsas-lothringske Geistlige til Nytte for sin Sag, en meget snu Manøver, saa meget mere som Centrumspartiet har tilvendt sig

denne Reserve uden noget Vederlag fra sin Side. Derfor er det dog ingenlunde sagt, at naar Centrum mærker, at det ikke ved sine Demonstrationer kan opnaa nogen Indrømmelse fra Regeringskredsene — dog med Undtagelse af *Bismarck* — at det da bliver saaledes ved. Thi det maa dog ligefrem være i de elsas-lothringske Afsendinges Interesse lige som til Centrums egen Fordel, at hine gaa deres egne Veie. Men det kommer an paa, hvorledes Centrums Forsøg falder ud. Jeg troer nu ikke, at *Bismarck* behøver, ei heller at han paa nogen Maade lader sig bevæge til at træde et eneste Skridt tilbage i sin Kirkepolitik, ikke en Gang til at stanse sine Forfølgelser paa det kirkelige Omraade, thi det vilde Centrum strax tage til Indtægt som en Seir; omendskjønt jeg troer, at *Bismarck* indseer, at han i dette Stykke er gaaet for rask frem, og at han er kommen til Erkjendelse af, at Staten ikke kan undvære Kirkens og Geistlighedens Hjælp, og at han nu vel nok mærker, hvor meget Staten behøver Kirkens Støtte og Hjælp for at hæmme og bryde de vilde og forstyrrende Elementer i Statssamfundet. Heraf følger, at hans Modstanderes Politik vinder Tilhængere, der anse det for klog Statspolitik at række Haanden til en Forstaaelse med det mægtige Centrumsparti. Men Sagen lader sig ei saa let jævne mere paa det voldsomme Udviklingspunkt, Brydningen mellem Partierne har naaet. De ere saaledes kjørte sammen mod hinanden, at Hjulene hænge fast, saa Maskineriet hverken kan komme frem eller tilbage, og ved enhver Bevægelse maa det befrygtes, at hele Apparatet gaar itu og brækker sammen. Det

er ikke blot løs Tale, naar der fra flere Sider fortælles, et Centrumspartiet har gjort Skridt og har henvendt sig til høitstaaende Personligheder for at faae dem til at mægle Fred i Retning af et Kompromis, hvorved der for det ultramontane Parti søges opnaaet, at Regeringen frafalder Forfølgelsespolitikken mod den katholske Kirke ved at sætte Mailovenes Virksomhed ud af Kraft, mod at Centrum da paa andre Maader i Anliggender, som det turde være Regeringen særlig om at gjøre at faae gennemførte, til Vederlag har tilbudt Regeringen Partiets Understøttelse. Det synes saa for mig, at Centrumspartiet for Tiden under de vigtige Love, der have været forelagte og debatterede i Rigsdagen, har indtaget en taus, tilbageholdende Stilling. Opnaaes der imidlertid ingen Enighed, og det er vel det sandsynligste, vil Kampen mellem Stat og Kirke blive ført med en Lidenskab og en Bitterhed som ingensinde før. Jeg har vist fortalt Dem, at den ren franske Afdeling af Elsasserne og Lothringerne allerede for nogle Dage siden har forladt Berlin. De sagde mig, at de atter kom igjen, naar der kom noget for paa den politiske Horisont, der kunde give dem et passende Tilknytningspunkt for atter at gjentage den forrige Fællesprotest. Dagen efter at de vare afreiste, kom Polakkernes Fører, *Niegolevski*, til mig paa min Plads i Salen og samtalte længe med mig. Han spurgte mig, om jeg ikke ønskede at samarbeide med hans Fraktion, der alle 14 var her til Stede; hvis jeg i saa Fald vilde stille Forslag, saa vilde han skaffe mit Andragende den fornødne Understøttelse. Han traf, hvad jeg lige i det samme tænkte paa, idet

han foreslog, om vi ikke i Forening med Elsasserne og Lothringerne skulde indgive et Andragende til Rigsdagen om, at enhver især af de i Salen repræsenterede fremmede Folkestammer fik Lov til at bruge deres Modersmaal sideordnet med det tydske Sprog som Forretningssprog i Salen. Jeg svarede, at jeg for min Del var villig dertil, idet jeg, for at holde Spørgsmaalet aabent med Hensyn til Elsassernes og Lothringernes Tilslutning, bemærkede, at dertil behøvede vi ikke at have Elsasserne og Lothringerne med; det kunde vi gjøre ved egen Hjælp og paa egen Haand. *Niegolevski* er paa et Par Dage taget en Tur hjem, men kommer snart tilbage. Jeg staaer i Begreb med at tilskrive Herr *Teutsch* for at se, om han og hans Kolleger ere villige til at deltage i et saadant Andragende med os, og for at spørge ham og hans Venner, om de ikke kunde anse en saadan Manøver for en passende Anledning til atter at forny deres Protest her i Salen, saa meget mere som det iværksatte Forsøg fra deres Side i den angivne Retning ikke fandt nogen Afgjørelse. Naar jeg har modtaget hans Svar, sætter Polakkerne og jeg Sagen i Gang. De ere overhovedet mere eller mindre interesserede i ethvert Andragende, som jeg stiller. Jeg har hidtil ikke sværmet for at blande min Most med deres, fordi mine Aktier staa paa en ulige bedre Fod end noget af de andre Partiers her i Salen. Men paa den anden Side er det meget betænkeligt at afslaa et saa venligt og vigtigt Tilbud, især da jeg ved den store Tilgang af Medlemmer, som daglig er til Stede i Salen, næsten umulig kan opnaa Ordet. Jeg har allerede i

flere vigtige Sager søgt det forgæves, men under Andragendets Form kan det ikke nægtes mig, og der er jo nok paa Tapetet for mig. Jeg vil dog endnu i Morgen gjøre et sidste Forsøg paa at opnaa Understøttelse hos det nationale Parti til et Andragende, som det vil knibe for dem at nægte at understøtte. Nægte de det alligevel, saa skulle de erfare, at jeg nu ikke mere beiler til deres Hjælp, og at de ikke holde mig nede ved at fornægte mig at komme til Orde. Jeg kunde nok ønske at høre Deres og vore Venners Mening om, hvorvidt jeg, ved at opfordre de franske Medlemmer til at komme tilbage til Rigsdagen for at deltage med os i Fællesskab i et Andragende, der tilsigter Opnaaelsen af Ligeberettigelsen af de forskjellige Folkestammers Sprog, som ere repræsenterede i den tyske Rigsdag, gjør noget, der fra det franske Partis Side skulde fremkalde Farer for en Krig med Tydskland, hvorpaa deres Landsmænd endnu ikke ere forberedte. Jeg har nemlig en Anelse om, mellem os sagt, at det er i Medfør af hans (Bismarcks) Planer og i hans personlige Interesse, i den knebne Situation, han indtager overfor det kirkelige Spørgsmaal, at fremkalde Konflikter med Frankrig jo før jo heller. Det er maaske kun et sygeligt Tankeexperiment, men det gjør sig med desto større Vægt gjældende hos mig, netop fordi jeg veed, at de hjemvendte Franskmænd ville følge mit Raad og min Opfordring, og jeg altsaa paatager mig selv Ansvar for Følgerne. De geistlige Medlemmer af den elsas-lothringske Fraktion, der endnu og fremdeles indtage deres Pladser i Salen, have ikke hilst paa mig og jeg heller ikke paa dem. Jeg antager, at

de have faaet Parole fra Centrumspartiet om at vogte sig for at komme i Berøring med mig, da sligt kunde vække Anstød i Bismarcks Øine.

Berlin, 27. Febr. 1874.

Jeg har herved kun til Hensigt at bede Dem om at lade trykke et hundrede Exemplarer af Valgstatisikken i tysk Oversættelse og tilsende mig dem, saasnart De kan. Jeg har nemlig i Sinde at stille et Andragende om Omlægning af Valgkredsene i Hertugdømmet Slesvig, og i Fald jeg opnaaer Understøttelse til et saadant, hvad jeg haaber enten paa den ene eller paa den anden Maade, saa vil et saadant oplysende Aktstykke være mig til Nytte. Jeg har tillige tænkt paa at stille et andet Andragende i Anledning af nogle revsende Ord og Beskyldninger, som *Moltke* i sin Tale henvendte til Socialisterne, da han holdt sin lange Tale ved første Behandling af Hærloven, og der faldt ham Ord ud af Munden, ja med Villie maaskee; men havde han tænkt sig om, vilde han have paalagt sig en større Varsomhed i sine Ytringer. Han sagde nemlig, „at man ikke kunde vide, om der ikke kunde have været herfra importerede Medlemmer af Kommunen, der i Paris havde været virksomme ved den Udaad at ødelægge de Æresminder, som Nationen havde reist for sine store Mænd.“ Saaledes omtrent var det. Den gode Mand burde have husket paa, at der i hans eget Lands Historie findes Exempler paa en endnu langt større Udaad, større fordi den forøvedes paa en Kirkegaard. Jeg sigter til Løvemonumentet paa Flensborg Kirkegaard, som den tyske Krigshær har modtaget af hine

Voldsmænds Hænder, hvilke Preussen, efterat de har afbenyttet dem, selv har stemplet som Oprørere ved det Faktum, at de allierede Magter i Wienfreden har ladet sig overdrage Hertugdømmerne af Christian IX. som disse Landes retsmæssige Besidder og Overherre. Jeg tænker ved et saadant Andragende at faae Leilighed til at rydde ordenlig op i Kjeltringstregerne. Jeg har forfattet et Udkast, men stillet det i Bero, da jeg har andre Svin paa Skoven, andre Planer, som ere af saa stor Betydning, at jeg ikke tør pirre Gemytterne ved en irriterende Optræden, forinden jeg seer Udgangen af de Forsøg, jeg tænker at bringe til Udførelse, paa det en udfordrende Optræden fra min Side ikke skal indvirke skadelig paa Planens Udførelse. Jeg har sat mig i Brevvexling med de Medlemmer fra Elsas og Lothringen, der have forladt Rigsdagen, og jeg haaber, ved hvad jeg har paatænkt, at give dem gyldig Anledning til at komme igen. Flere have udtalt deres Forundring over, at jeg denne Gang forholder mig saa taus; man kan, som De seer, have sine Grunde derfor. Rigsdagen staaer i dette Øieblik i Begreb med ved Navneopraab at bestemme Pladsen til Parlamentsbygningen. Det blev vedtaget med 120 mod 112 Stemmer — et lille Antal — at Pladsen bliver her, hvor Rigsdagsbygningen nu staaer. Jeg har naturligvis ikke stemt. Dagsmødet sluttet i dette Øieblik, og det næste Møde i Rigsdagen er ansat til Tirsdagen i næste Uge; altsaa har man næsten 8 Dage Ferie. Hvorledes skal man saa bedst benytte den? Jeg kunde have Lyst til at tage en Tur til Strasborg for at samtale med mine franske Kolleger i Anledning af det Forslag, deres

klerikale Venner med Centrums Understøttelse har stillet angaaende Ophævelsen af Diktaturet i Rigslandene. Jeg har tænkt mig om, hvorledes der til et saadant Forslag fra min Side kunde stilles et indgaaende Amendement, idet jeg til yderligere Beskyttelse for Freden i Europa kunde foreslaa de erobrede Provinser erklærede for et selvstændigt og neutralt Gebet. Derved er Freden vistnok mere beskyttet end ved Geværer og Kanoner; men jeg har endnu langt fra Planen og Tanken rigtig gjenneamtænkt. Jeg ønskede derfor gjerne at erfare, hvorledes de franske Medlemmer stille sig til et saadant Forslag. Behold derfor mine Tanker hos Dem selv. Jeg ønsker ikke, det skal komme ud i Publikum der hjemme. De skal altsaa ikke skrive til mig før paa Søndag, ikke heller ønsker jeg, De offentlig omtaler, hvor jeg reiser hen. Alt maa gaa af i al Stilhed.

Der blev dog ikke noget af denne Plan, som det lykkedes mig at bringe Krüger bort fra

Berlin, 3. Marts 1874.

Jeg kommer lige fra Rigsdagen, hvor man har sidet i 6 samfulde Timer, thi det elsas-lothingske Forslag skulde som sædvanlig afjages, saa at anden Behandling fulgte umiddelbart oven paa første. Jeg havde stillet indlagte Ændringsforslag til anden Behandling, og de mange Knuder, der gjordes mig fra Bureauets Side, da jeg vilde have det trykt og omdelt i Salen, lod mig ane, at der var gjort alt muligt for at unddrage mig Ordet til dets Begrundelse. Endnu da Debatten ved anden Behandling var begyndt, var mit

Ændringsforslag ikke trykt; man kom til mig fra Bureauet og spurgte mig, om det skulde forstaaes saa eller saa; og dog var det saa tydelig skrevet, som det kunde være, og Indholdet og Meningen kunde paa ingen Maade misforstaaes. Omsider oplæste Præsidenten det, men ikke Motiverne, hvilket vel heller ikke behøves, og jeg gik da op og stillede mig foran Præsidenten; men det var tydeligt, at han vilde undgaa mig; imidlertid spurgte Geheimeraad *Koppel* mig, om jeg ønskede Ordet til Begrundelsen af mit Forslag, hvortil jeg svarede, at derfor var jeg kommen. Han sagde da, at han skulde meddele Præsidenten, at jeg ønskede Ordet, hvad han ogsaa i mit Paasyn gjorde. Forøvrigt har det altid været Praxis, at naar et Ændringsforslag kommer til Afstemning, spørger Præsidenten, om Forslagsstilleren ønsker Ordet; men denne Gang satte Præsidenten det under Afstemning uden at give mig Ordet. Jeg forlangte da straks Ordet til Forretningsordenen for at beklage mig om slig Adfærd, alt forgæves. Det var en ganske ny Manøver for at forhindre mig fra at komme til Orde, og jeg maa antage, at *Koppel* har været Medspiller, hvilket bekræftes derved, at de Medlemmer, som udgjorde Præsidiet, bag efter kom ned til mig og sagde, at dersom jeg havde henvendt mig til dem i Stedet for til *Koppel*, saa havde jeg faaet Ordet — Spot til oven i Købet; hvem kan dog vel vogte sig for slige Snarer? Men nu er Sagen dobbelt ærgerlig, navnlig fordi jeg havde havt saa meget Arbejde og gjort mig saa megen Umage for ret grundig at oplyse Huset godt om Ting, der berørte Spørgsmaalet, og som i mange Retninger, saa vel i min egen Sag som i det nordslesvigske Folks

Interesse, passende og paa rette Maade kunde være blevet omtalt; men i Særdeleshed fordi en Leilighed som denne næppe mere gives. De geistlige Medlemmer af den elsas-lothringske Fraktion ere nemlig forledede af Centrumspartiet, der søger at gøre Kapital for sin religiøse Sag af hin Afdeling af den elsas-lothringske Fraktion, men som ved Hjælp af denne Tilgang af Medlemmer konstaterer for *Bismarck*, at det just er Centrumspartiet, der forstaaer at vinde hin Befolkning for Tydskland. Men mon Centrumspartiet ikke nok vidste, at det ved at forlede Elsasserne og Lothringerne til at stille det omtalte Forslag har forspildt deres Tillid og Agtelse hos deres Vælgere, idet de jo alle som en ere valgte paa Grundlag af et rent nationalt Program.

Jeg vilde i mit Foredrag i Særdeleshed have søgt at eftervise, at det var et stort Misgreb fra Elsasserne og Lothringernes Side at søge at komme ud af den Undtagelsesstilling, som de tværtimod burde skjønne paa, at de stod i. Ved at søge Beskyttelse under Tydsklands Lovgivning havde de frivillig helt og holdent underkastet sig Forholdenes bydende Magt. Jeg vilde have gjort mig Umage for at gjøre dem begribeligt, at naar de, for at skaffe sig taalelige Tilstande, ønske sig fritagne for Diktaturet, saa vilde de snart erfare, at slige Forhaabninger kun vilde volde dem store Skuffelser. Jeg vilde have søgt at paavise, at i den Stilling, hvori Elsas og Lothringen befinde sig, er Diktaturet langt at foretrække. Under Diktaturet vidste de, hvordan de vare stedte. Deres Ro og Tavshed kunde ikke lægges dem til Last; Beleiringstilstandens Tvang holdt enhver Demonstration nede. Naar den

derimod blev ophævet, og de under Lovens Beskyttelse vilde konstatere de Stemninger, som viste sig hos Befolkningen, saa vilde de snart indvikle sig i de Snarer, de af Uvidenhed havde eftertragtet som et Gode.

4. Marts.

Man har skrevet mig til fra flere Sider og advaret mig imod at blande min Sag med andre Partiers her i Kamret. Jeg har afholdt mig derfra, saa længe jeg kunde hjælpe mig selv paa anden Maade. Men naar man har en Præsident, der ikke skyer de laveste Midler for at forhindre en fra at komme til Orde, og naar hele Huset nægter mig Understøttelse til det retfærdigste Forslag — og det har det gjort ikke en Gang, men mange Gange — vil man da forlange af mig, at jeg skal standse al min Virksomhed her i Rigsdagen af Nænsomhedshensyn mod det Pak, som nok vilde sætte Pris paa at se mig herfra jo før jo heller? Jeg staaer nu saaledes, at jeg kun har to Ting at vælge imellem: at tale eller at tie, efterat Polakkernes Formand i sit Partis Navn saa velvillig, næsten bedende har tilbudt mig at stille Forslag, hvortil endnu kommer, at det er overladt til mig, hvilke Forslag jeg selv finder for godt at stille. En Halt og en Blind kan gjensidig hjælpe hinanden frem. I en saadan Situation staaer jeg til Polakkerne. Jeg har altid Stof nok og Materiale nok, hvorpaa et Forslag kan begrundes; men det skorter mig paa Evnen til at bringe det forretningsmæssig frem i Salen, og den Evne opnaaes ved Polakkernes Hjælp og tilstrækkelige numeriske Antal. Polakkerne ønske ikke at skyde mig frem for

at fiske bag min Ryg; men de ønske mig til Forslagstiller, fordi de af Erfaring vide, at der ingen af de Snakkelystne i Huset melder sig til Ordet. Man kan dog sandelig ikke fortænke Polakkerne i, at de ved at tale vor Sag gribe Leiligheden til at beklage sig over deres eget Lands Skæbne. Nu kommer *Windthorst's* Forslag til Behandling paa Fredag. Det dreier sig om atter at faae den Bestemmelse indført i Forretningsordenen, at det ikke længer skal være Præsidenten overladt at give Ordet til Medlemmerne, men at det skal gaa efter de indskrevne Taleres Nummerorden. Bliver det saaledes ved som nu, at det er afhængigt af, til hvilken Side Præsidenten behager at vende sit Blik hen, saa er jeg vis paa, at jeg aldrig kommer til at skue hans Ansigt og aldrig faaer Ordet. Det sidste er det sandsynligste, da det nationalliberale Parti har Overvægten ved Afstemningerne. Naar jeg altsaa ikke ad Forslagets Vei kan faae mit Hverv røgtet, saa har jeg kun den anden Udvei tilbage at forlade Rigsdagen eller, hvad bedre er, nedlægge Mandatet og lade det komme til Omvalg.

Fra *Lauth* i Strasborg har jeg faaet Brev, hvori han udtaler, at de hjemvendte Medlemmer ikke ønske at deltage i denne Samling, med mindre der ellers skulde komme noget frem, hvorved de fandt Anledning til at komme tilbage. Jeg har ikke været i Strasborg, men brugt min Ferie til Forberedelse af Gaarsdagens Bedrifter. Det kunde have været sparet.

Jeg indfører her et Brev, som Krüger skrev til Fysikus Madvig, hvilket denne overgav til mig som et Suplement til ~~Kr~~yggers andre Breve.

Berlin, 10. Marts 1874.

De undskylder, at jeg saa sent besvarer Deres venlige Brev. Det maa forekomme Dem som Spøg, naar jeg siger Dem, at min Tid her er stærkt besat, og dog forsikrer jeg, at saa lang som Dagen nu er og til langt ud paa Aftenen, er jeg fuldtopysselsat, uden at jeg med al den Møie, jeg gjør mig, har kunnet komme til Orde i min Sag. Derfor er det ikke sagt, at jeg har været her uden Frugt. Mit Ændringsforslag i den *Guerber-Windthorst'ske* Sag have alle her godt forstaaet, men tillige ogsaa forstaaet eller i det mindste gjort Forsøg paa at fortie. Pressen har faaet Ordre til ikke at optage den til selve Forslaget knyttede Motivering, der i korte, men klare Ord anviser den Vei, der maa følges, hvis Freden i Europa skal sikres. Motiverne vare saa klare, at man deraf nok kunde danne sig en Mening om, hvorledes og i hvilken Retning min mundtlige Motivering skulde være gaaet. Derfor vare alle Kræfter satte i Bevægelse fra Bureauchefen ned til Bureauets laveste „Gesindel“. Bureauchefen har man brugt, fordi man vidste, at han stod i et godt Forhold til mig. Han har været saa naiv at fortælle *Sonnemann*, at det gjorde ham saa smertelig ondt, at han havde givet mig Løfte om at melde mig som Taler paa mit Ændringsforslag hos Præsidenten, men at han havde været saa uheldig at glemme det. Naar jeg nu har seet, at han øieblikkelig gik hen til Præsidenten og talte med ham, ja saa veed jeg naturligvis ikke, hvad han talte med ham om, men jeg har vel Lov til at mene, at det ikke var Glemsomhed fra hans Side, der var Skyld i Skandalen. Men det Fredens Ord, som

ingen i hele Europa kunde tale, er ved alt det Passerede dog naaet langt ud i Verden, og der vil nok komme Tider, da min fredelige Henvisning vil blive tagen til Følge. Det mærkelige ved det hele er, at ingen følte sig ret tilfredsstillet ved Forslaget, hverken Rigsdagen eller Regeringen. Selv dem, til hvis Gunst det er stillet, synes det ikke at have tiltalt: ergo har mit Forslag været godt. Den almindelige Utilfredshed med, hvad derved søgtes opnaaet, er den sikreste Grædemaal for, paa hvilket Standpunkt Fredsmagten i Europa staar.

De frygter, at jeg for meget blander mig i Elsass-Lothringens Sager. Men mine Bestræbelser gaa jo blot ud paa at sikre Freden, og De vil give mig Ret i, at den ikke kan sikres ved, at hele Europa stilles paa Krigsfod. Elsass og Lothringen er Stridsæblet, men det vilde ophøre at være det, naar det erklæredes for neutralt Gebet. Det vilde slutte den neutrale Kæde, som blev begyndt paa Londonkonferencen i Luxemborg-affæren, og som strækker sig til Sveits. Man er trods Moltkes og Bismarcks krigerske Taler heller ingenlunde vis paa, at Bismarck, hvis han er en klog Statsmand, ikke i sit stille Sind omgaaes med denne Tanke; thi just derved vilde han sætte Kronen paa sit Værk og som Statsmand erhverve sig et fortjent Navn for sin Fredsgjerning. Er det ikke hans Plan, saa troer jeg, at han tænker paa paa ny at overfalde Frankrig. Jeg har raadet de tilbagevendte Elsassere og Lothringere til ikke at foretage noget parlamentarisk Skridt, der kunde give deres Handlemaade det Skin, at de vilde vække Splid mellem Tydskland og Frankrig, og jeg har

gjort alt for at forhindre, at *Teutsch* kom frem i Rigsdagen med sin udfordrende Tale. At de ikke kunde tage deres geistlige Kolleger med sig, som *Windthorst*, baade fra sit religiøse og fra sit politiske Standpunkt har søgt at slaa Kapital af, er beklageligt. Jeg troer nok, at de Herrer nu forstaa, at de er gaaet feil i Byen, men slig Bommert staaer næsten ikke mere til at rette. Et Faktum er det imidlertid, at de ved den oppositionelle Stilling, de som Centrums Hjælpere indtage til Rigskansleren, bidrage deres til at fremskynde en Krig, som deres eget Land for Øieblikket er ude af Stand til at optage med Tyskland, hvilket da ogsaa selv de geistlige Medlemmer alle ere enige om.

Ja, De fraraader, gode Dr. Madvig, at jeg ikke skulde blande min Mønt med andre Partier her i Salen. Jeg har hidtil afholdt mig derfra, men som man nu søger paa alle Maader ved de ureneste Midler at binde min Tunge, saa er jeg henvist til under en anden Form at skaffe mig Ordet. Jeg vedlægger til Exempel paa, hvor feig deres Opførsel er imod mig, et Andragende, der tilsigter en Omlægning af Valgkredsene i Slesvig¹⁾

---

¹⁾ Antrag. Krüger (Hadersleben). Der Reichstag wolle beschliessen: Die Bundesregierungen aufzufordern, dass die Wahlkreise zum deutschen Reichstage im Herzogthum Schleswig in einer Weise umgelegt werden, durch welche der dänischen Bevölkerung das unverkürzte Maass und Mittel ihres Willensausdrucks gewährleistet wird, und ferner wodurch allen deutschen Wählern sowohl im 2ten als im 4ten Kreise des Herzogthums Schleswig das Recht der freien Wahl ungestört gewährt wird. -- Motive: Es hat sich bei sämmtlichen Wahlen, die nun seit dem Jahre 1867 sowohl zum Norddeutschen als zum Deutschen Reichstage stattgefunden haben, die Thatsache herausgestellt, dass die dänischen Wähler des Her-

Troer De nu, at jeg kan formaa en eneste af det fornede nationale Parti til at understøtte dette. Jeg har i to Dage solliciteret i deres Kor, men der var ingen Stemmer til Fals. Jeg har sagt dem, at jeg ønskede at støttes af deres Parti; jeg troede, jeg maatte først gjøre Forsøg paa at opnaa deres Understøttelse, forinden jeg søgte den hos andre, og at deres Afslag førte mig ind i andre Fraktioners Leir. Men selv de Medlemmer paastod, at de ikke kunde det, der have bragte mig deres Tak for den smukke Holdning, jeg og mine Vælgere have viist ved de sidste Omvalg. Jeg skal endnu gjøre det sidste Forsøg i Morgen, men skeer det med samme ørkesløse Resultat, da maa man ikke fortænke mig i, at jeg tager Hjælpen, hvor jeg kan faae den, saa meget mere som det vilde være urigtigt, ja uskjønsomt at skyde Tjenester fra sig, der rækkes med velvillig Haand. Det er min Mening, at

---

zogthums Schleswig über die Hälfte der Wahlstimmen, wo nicht über eine Majorität der Stimmen verfügt. Trotzdem erscheint im Reichstage nur ein Repräsentant jener dänischen Bevölkerung des Herzogthums Schleswig, während die deutsche Bevölkerung in den Stand gesetzt ist, drei Vertreter zum deutschen Reichstage zu senden. Dieses Ergebniss, welches mit dem thatsächlichen Verhältnisse im Widerspruch steht, ist nur durch eine solche Regelung der Wahlkreise ermöglicht worden, dass die Hälfte des Gebiets der dänischen Bevölkerung künstlich zerlegt und in zwei Wahlkreisen künstliche dänische Minoritäten geschaffen worden. Durch die Zusammenwürfelung zweier verschiedener Stammes - Angehörigen, die für die mit der Kreislegung übertragenen Behörden als Nothwendigkeit sich stellte, um im Herzogthum Schleswig jenes besondere Wahlergebniss zu ermöglichen, ist für sämmtliche Wahlen im 2ten sowie im 4ten Kreise des Herzogthums Schleswig der freie Character des Wahlrechtes illusorisch geworden.

jeg netop er her for at styrke de gode Folks Hukommelse med Hensyn til uopfyldte Pligter. Jo jævnligere og skrappere jeg minder Rigsdagen, jo mere jeg trætter den snakkesalige Forsamling, der er blottet for baade Ord og Grunde, naar det gjælder om at besvare mine Spørgsmaal, jo mere ubekvem og pinagtig jeg kan være for dem, desto mere vækker Sagen Opsigt i den udenforstaaende Verden. Af hvad Grund skulde jeg skaane de Uslinger, der, hvad Gud og Hvermand veed, ikke har skaanet mig! Tænk ikke, at det er af Forfængelighed, eller for at blære mig! Sagen er mig for stor, til at jeg skulde stille mine personlige Tilbøieligheder i Spidsen; men at lade mig træde i Støvet, hvor man har Rettens skarpe Vaaben i sin Haand, vil man dog ikke forlange af mig. Det var det samme som at knuse Vaabnet i min Haand. Jeg har kun det, og jeg har intet andet mere, men det er mig nok. Gud give, at jeg aldrig maa misbruge det; men ikke at bruge det staaer for mig som et Misbrug af samme. Jeg gad virkelig se, min ærede Ven, hvilke Følelser det vilde have fremkaldt i Deres Bryst, naar man jævnlig her henvender sig til mig og udtaler sin Forundring over den Taushed, jeg imod al Sædvane iagttager i Forsamlingen, som om de ikke selv alt for vel kjendte Grunden og vidste, hvad det er for en Prop, der stopper min Mund. Min Mening er, at jo mere Krigsskyen formørker den politiske Horisont, desto jævnligere og stærkere maa jeg røre min Tromme. Mit Standtpunkt er saa heldigt her, at jeg kan antage mig de Overvundnes og Betrængtes Sag, at jeg ugenert kan tale for Retten, naar den er krænket eller krænkes, at jeg

har det eneste Privilegium her i Huset paa at tale den europæiske Freds Sag. Hvorledes tror De, det vilde være gaaet den Tydsker, der havde stilet et saa vidtgaaende Forslag i den elsask-lothringske Sag? Han vilde øjeblikkelig være bleven domfældt som Forræder. Og troer De, at det er af Ringeagt enten for min Persons Ubetydelighed eller mit Forslags Tomhed, at jeg og mit Forslag har undgaaet Kritikkkens Svøbe? Nei, havde man kunnet opsøge et eneste Punkt i mit Forslag, der aabnede Vei til et Angreb paa mig, da kan De være vis paa, at jeg ikke vilde være sluppen naadig fra det. Tro for Alting ikke, at man vinder noget ved en skaansom og svag parlamentarisk Optræden. Her er noget i Luften, jeg ikke kjender, men som næsten giver mig en svag Fornemmelse af, at Bismarck søger en bedre Forstaaelse med Danmark, og at Udsigten til en endelig Ændring i Øieblikket kan synes gunstigere end før. Men om saa var, kan De stole paa, at han kun i sin egen Interesse og paa Grund af Forhold, der ligge saare nær, skrider til at opfylde sin Pligt, men ingenlunde af Interesse eller Venskab for os. Vi vilde knap være tjente med de Stumper og Stykker, han i Naade henkastede til os. Aldrig i Verden vilde jeg kunne bekvemme mig til at acceptere en saadan Ordning, som desuden maatte tilkjøbes ved at stille os paa hans Side, naar det atter behager ham at røre Krigstrommen. Det var den sørgeligste Ende, vor Sag kunde faae. Jeg venter, at De skriver mig til og meddeler mig saa vel Vennernes som Deres Mening om, hvad jeg ovenfor har fremsat som min.

Berlin, 11. Marts 1894.

Deres Brev har jeg modtaget i Morges, men jeg har forgæves søgt *H. Braun* i Huset. Han er vist for Tiden bortreist, thi jeg har ikke seet ham i de sidste Dage. For Resten kan jeg godt sige Besked om, hvad Landraaden er beføiet til at gjøre, der synes at staa i Modsætning til Lovens Ord og Bogstav. Han har Lov til alt, til at bruge ethvert Middel for at betvinge de Stemninger, som ere til Stede i Samfundet, men som gaa Regeringens Interesse imod. Den Embedsmand, som med Virtuositet forstaaer sin Kunst og sit Kald i den Retning, han gjør sig fortjent hos en Regering, der, støttet til Spydstagen, ikke ændser hverken Lov eller Ret. Da Pengespørgsmaalet er stillet i Forgrunden, saa maa det selvfølgelig henstilles til Befolkningen og Kommunerne selv, om de kunne holde Presningen ud eller maa falde til Føie og anerkjende Magtens Fordringer. Jeg har tidligere talt med *Bauer* om Sagen, og han har meddelt mig, at hvor lignende Tilfælde vare forekomne, og de havde faktisk flere Steder fundet Sted, da havde Landraaden indsat Kommuneforstandere og bestemt Lønningen. Man havde klaget, men Klagen var bleven en Røst i Ørkenen. Folk maa vænne sig til at betragte Loven ikke som et Middel, der betrygger deres Sikkerhed, men som noget, der tværtimod tjener Embedsmanden til at disciplinere politiske Stemninger.

Hvad De i „Dannevirke“ forleden havde optaget efter „Hamburger Nachrichten“ om mine Synder paa Etikettens Omraade, og at jeg havde viist saa ringe Takt, at jeg ikke havde aflagt mit Visitkort hos Bis-

marck (hvor mon Underretningen haves fra?), saa er det sandt, at jeg ikke har præsenteret mit Kort; men det er ei skeet af Uopmærksomhed imod Fyrst Bismarck. Jeg har altid før bragt mit Kort i hans Hus, hver Gang jeg har modtaget Indbydelse. Er det af den Grund, jeg ikke nu har modtaget nogen Indbydelse, nu saa maa jeg finde mig deri; men nu paa Anvisning af andre at bære mit Kort hen til Bismarck, det gjør jeg visselig ikke.

Berlin, 22. Marts 1874.

Jeg har i flere Dage ikke ladet høre fra mig. Jeg har, saa latterligt det end klinger, været stærkt sysselsat i forskellige Retninger, og dog ere alle mine Foretagender temmelig ørkesløse og spildte. Jeg har meldt mig til Ordet flere Gange, thi der gives stedse ved Generaldebatterne Leilighed til at falde ind og faae et Par Ord for min Sag talt — men forgæves. Jeg tog da Anledning til ved Presselovens anden Behandling at stille Ændringsforslag til § 16 med Hensyn til Ordet „Kriegsgefahr“, men blev, da jeg havde Ordet, afbrudt paa et Punkt, hvor Afbrydelsen var mig mest ventet, nemlig da jeg gik over til at omtale Traktatbruddet, for deraf at udvikle Faren for en Krig; thi saa længe Fredsbetingelserne ikke ere opfyldte, er Krigsfaren permanent. Jeg formoder og kommer mere og mere til Vished om, at man, og navnlig Præsidenten, vil søge at bevise, at Spørgsmaalet slet ikke ligger under Rigsdagens Forum som et specielt preussisk Anliggende. Hans Ytringer, da han standsede mig, tyde aldeles hen derpaa, men Beviset derfor har han sparet

sig. Jeg haaber imidlertid, der vil gives mig Leilighed til at fortælle de gode Folk, at det ikke er mig, men Præsidenten og hans Venner, der med Hensyn til Sagens Forum forfeile Adressen. Som bekjendt støtter man sig til, at Nordslesvig med det øvrige af Hertugdømmerne er annekteret af det preussiske Kammer den 20. Decbr. 1866. Det var unægtelig en næm Maade at smutte bort fra sin traktatmæssige Forpligtelse, naar en Stats Repræsentation kunde bemyndige sig selv til at ophæve de af Statens Regering indgaaede internationale Forpligtelser. Med samme Ret vilde Nationalforsamlingen i Versailles kunne have slaaet en Streg over de fem Milliarder. Men en Strid om en Traktat er jo et internationalt Anliggende, der henhører under Udenrigsministeren og just derfor hører hjemme i Rigsdagen tilligemed andre udenrigske Sager. Efter denne uventede Afvisning i Fredags kunde jeg ikke mere komme ind paa mit Spørgsmaal, saa jeg maatte standse med den Bemærkning, at jeg senere hen ved en anden Leilighed vilde faae en bedre Anledning til at udtale min Mening. Jeg har nemlig tænkt paa at faae det samme Ord „Kriegsgefahr“ ud af den sidste §, 34, der er affattet saaledes: „Die für Zeiten der Kriegsgefahr, des Krieges, des erklärten Kriegs-Belagerungszustandes, oder innerer Unruhen (Aufruhrs) in Bezug auf die Presse bestehenden besonderen gesetzlichen Bestimmungen bleiben auch diesem Gesetze gegenüber bis auf weiteres in Kraft.“ Jeg har i Dag (Keiserens Fødselsdag) spekuleret paa, om jeg ikke kunde give § 34 en kortere Redaktion, hvorpaa jeg aabnede mig en bedre Vei for en fyldigere Motivering. Jeg skal nu see, hvordan

jeg bedst kan, maaske ved at udslette Ordene „innere Unruhen (Aufruhr)“. Jeg synes, det kunde lette mig svært, naar jeg blev den Ballast af Stof løs, jeg jævnlig gaaer og brygger sammen. Er jeg blot resigneret og rolig, skal min Tid nok komme. Momentet og Leiligheden har jo aldrig svigtet; hvorfor da ærgre sig over sligt? Men det er min Feil, at jeg i tosset Ilterhed afkræfter mig selv. Tiden gaaer dermed, saa jeg næppe kan følge den. Jeg var i Begreb med at faae mit Forslag i Stand, hvorved der, som De ved, skulde opnaaes en Omlægning af Valgkredsene i Slesvig. Jeg skrev i den Anledning til *Ahlmann* og fik nu Svar i Gaar, hvori han synes stærkt at fraraade at gjøre Forsøg derpaa, da han gaaer ud fra, at den nye Inddeling kan blive kompromitterende for os. Skjøndt jeg ikke bifalder alle hans Grunde, saa har disse dog været overbevisende nok for mig til at standse Forsøget, hvormed der i Realiteten slet intet vilde vindes for os, men kun det, at man derved kunde klare og oplyse, hvilke Midler Regeringen benytter for at gjøre Propaganda paa en fremmed Stammes Jordbund. Men naar jeg hører andre fortælle om Ting af den Slags, saa er det maaske klogest for mig at tie. Det gaaer søvnigt med Rigsdagen. Jeg indseer ikke, hvorledes vi skulde kunne blive færdige til Paaske; det ligger muligen i, at Rigskansleren er syg, og at de store Love af den Grund ikke kunne komme for i Huset. Hærloven er endnu ikke færdig i Udvalget, saaledes at den ikke en Gang delvis kan fremlægges i Rigsdagen. Med mindre Bismarck kan være til Stede og med Magt og Trusler drive sine Kreaturer til at lade den gaa igjennem,

tror jeg ikke den bliver vedtagen i den Affattelse og med de Fordringer, Regeringen opstiller. Hvad der vil ske, faar man at afvente. Jeg skal med stor Ro og Fatning vide at finde mig i alt. Omvalg frygter selv Regeringen, thi et saadant vil efter alle Julemærker at dømme hverken bringe gyldne Frugter for den selv eller for dens Kreaturer.

Jeg har bl. a. i Dag modtaget et Brev, der var bilagt med en Korrespondance, fra en Herr *Christensen*, hvis Fader var Præst paa Ærø. Han har i sin Tid været ansat i Embede i Flensborg og i Bøking Herred. Hans Brev er dateret fra Zürich i Sveits, hvor han lever af sin Formue. Hans Brev er skrevet paa godt Dansk. Den øvrige Korrespondance paa Tysk er til en vis Herr Baronet *Sinclair* i Skotland, hvor han strængt revser denne for en Pjece om den fransk-tyske Krig, hvori der findes en Bemærkning om det danske Regimente i Slesvig og Holsten, der i Pjecen skildres som afskyeligt. Brevet til Baronetten er skrevet i Januar. Det andet Brev er en Korrespondance eller rettere et Brev til *Bismarck*, hvori han ret villig skildrer Tilstanden og beretter Afstemningen samt foreslaaer, at det overdrages til Sveits at bestemme Grænsen. Da det muligt kan interessere Dem, skal jeg en af Dagene sende Dem Brevene. *)

---

*) Min fordums Ven og Skolekammerat, Herredsfoged Valdemar Christensen havde i sine sidste Leveaar for Vane at skrive alenlange Breve ud i Verden til de mærkeligste Mennesker, for at paavirke dem til Fordel for Danmark. Hans Mening var god nok, men Evnen til at udrette noget havde han ikke.

Berlin, 23. Marts 1874.

Jeg sender Dem hermed 2 stenografiske Beretninger, der indeholder de Ord, jeg har sagt de tvende Gange, jeg har faaet Adgang til Ordet. Jeg havde saa gjerne talt i Dag ved det *Guerber'ske* Forslag, der fordrede Pressefrihed for Elsas og Lothringen, hvilket er nægtet i Udkastet; men dog først efter at *Windthorst*, *Miquel* og *Lasker* havde udtalt sig, i hvis Taler der forekom meget, som behøver en oplysende Forklaring, hvilken jeg maaske alene kunde paa den fyldigste Maade have leveret. Men det var for silde, 5 Talere vare anmeldte foran mig, saa at ethvert Forsøg paa at naa Tribunen var umuligt. Naar imidlertid Oplysningerne om Forvaltningen af Elsas og Lothringen foreligge for Rigsdagen, da vil der blive mere Plads for mig, thi den Sag skal naturligvis stormes igjennem. Mine Taler ere ikke korrigerede, og den sidste kunde fra Bureauets Side have været mere omhyggelig behandlet; jeg troer, at det, naar alt kommer til alt, er dets Pligt. Forøvrigt har Præsidenten gjort mig aabenbar Uret.

Man kan ikke ret komme under Veir med, hvordan *Bismarck* har det. Hans Sygdom er nok farlig, i hvert Fald seer det ud til, at den vil blive af Langvarighed. Dette for i Dag, mere siden.

Berlin, 22. April 1874.

Jeg sender Dem hermed Fragmenterne eller Brudstykkerne af mit Forslag til Motivering af det Ændringsforslag, jeg stillede til Rigsmilitærloven. Det seer noget mishandlet og forhugget ud, og det kan langt fra siges at være sluppet med hele Lemmer ud af Bataillen.

Kamret søger mere end nogensinde at lægge Raad op imod mig for at stoppe Munden paa mig, og med Forretningsordenen er der foretaget saadanne Ændringer, indført saadanne Bestemmelser, der slet ikke gjøre det muligt for mig at forebringe min Sag og fremstille den i saa fatteligt et Lys, som den skulde og burde. Tænk Dem den Situation, hvori man er stillet som Taler mod et skrigende og larmende Publikum foran sig og en Præsident, som med Haanden bag Øret opfanger ethvert Ord, der kan give ham Anledning til at afbryde og indvirke forstyrrende paa Taleren, hvortil han opfordres ved det støiende Puklikums Halleluja. Er man stanset, maa man søge nye Udveie og se at komme ind paa andre Materier, saa man kan holde det gaaende, at man ikke gaaer rent i Staa. Det er ingen let Sag, og det kan ikke undgaaes, at man bliver hed i Hovedet og arrig i Sindet, hvad der heller ikke forbedrer Stillingen. Det er under saadanne Forhold, at indlagte Foredrag af mig er holdt, og derfor er det, som det er.

Jeg kunde fortælle Dem meget om Enkelthederne ved denne fremkunstlede Forestilling, men jeg lader dette være, indtil jeg kan referere mundtlig. Kun bemærker jeg, at Sagen maa være dem saare ubeleilig, siden et saa storartet Apparat skal sættes i Virksomhed for at holde den nede. Man føler sig i et saadant Øieblik forladt, og man maatte ogsaa vel tabe Modet, naar Følelsen af, at man har Retten paa sin Side, ikke holdt en oppe. Der traadte bagefter et Medlem hen til mig og udtalte, at han var med i hin Forsamling, hvortil jeg havde hentydet. Han havde nok seet, at

Pragfreden med § 5 laa paa Bordet, men han havde under mit Foredrag ytret, at nu laa den under Bordet. Jeg bad ham ikke misunde den dens beskedne Plads, thi den vilde maaske under Tidens Omskiftelser vise sig for ham og hans Venner i en Skikkelse, da det vilde falde mere vanskeligt at udslette dens Betydning.

Det gik ganske rigtig, som De spaaede. Hærloven gik glat igennem. Lakaikoret brugte det Mandat, deres Vælgere havde anbetroet dem for at værne om deres Ret og Interesser, til at slaa den konstitutionelle Mynighed ihjel, som Folket hidtil har haft gennem sine Repræsentanter, saaledes at det nu er saa godt som berøvet al Indvirkning paa Statshusholdningens Anliggender.

I Efteraaret 1874 indkaldtes Rigsdagen paany. Det var den sidste Samling, i hvilken Krüger var i fuld Kraft, uagtet hans Sygdom allerede da begyndte at tære paa ham. •

Berlin, 30. Okt. 1874.

Jeg har imod min Villie tiltraadt min Stilling her i Berlin saa tidlig paa Grund af, at jeg ikke kom til at gjøre Reisen med min Søn gennem Holland og Belgien. Jeg bivaanede saaledes Rigsdagens Aabning. Throntalens Indhold kjender De. Den frembød ikke andet end almindelige Talemaader. I Dag er der forelagt en hel Del Lovforslag. Huset er endnu ikke fuldt besat, men *Bismarck* er dog til Stede i egen høie Person i Dag. Han er mod min Forventning rask, men seer mørk og sur ud og er meget gul og indfalden i

Ansigtet; men efter hans Bevægelser at dømme feiler han intet. Efter Sigende forlader han atter Berlin og agter at opholde sig i nogen Tid paa sit Landsted i Lauenborg. Hverken Polakkerne eller Elsasserne have indfundet sig endnu. Demokraterne ere kun repræsenterede ved *Hasselman*, og der er overhoved ingen til Stede af de Mænd, af hvilke jeg kan vente mig nogen Understøttelse. Jeg havde i Gaar Besøg af *Jens Hansen* (Spidsmusen) fra Paris. Vi tilbragte en behagelig Dag med hinanden. Polakkerne skulle dog være i Vente, men førend de komme, kan jeg ikke stille Forslag, da jeg savner Understøttelse. Om Elsassernes Planer lyder Efterretningerne forskjellig. Jeg venter i hvert Fald at høre fra dem om, hvilket Standpunkt de paatænke at indtage over for den tyske Rigsdag. Naar et eller andet forefalder af Vigtighed, skal jeg lade høre fra mig.

Berlin, 21. November 1874.

Jeg forudsætter, at De nu atter har indtaget Deres Plads paa Redaktionssædet, saa jeg kan sende Dem nogle Linier herfra, just ikke til „Dannevirke“, men for at De og Vennerne derhjemme kunne faae Leilighed til at drøfte de Planer, jeg her omgaaes med, og de Midler, jeg har tænkt at benytte mig af for at tiltvinge mig Ordet, hvad jeg nok mærker, jeg i Aar skal faae min Hyre med at sætte igjennem. Siden jeg var hjemme, har jeg blandt andet tænkt paa, at det mulig lod sig gjøre at opnaa Ordet ved det Forslag, *Schultze-Delitsch* hvert Aar som en staaende Ret opvarter Rigsdagen med: Dietspørgsmaalet! Jeg har nemlig tænkt mig her at faae Leilighed til at bringe Forfølgelserne imod

danske Undersaatter paa Bane og navnlig faae Forsamlingen oplyst om, hvorledes selv deres Dietspørgsmaal og alt, hvad dermed hænger sammen, bruges af de forfølgelsessyge Politimyndigheder som Middel og Redskab til at fælde de Ofre, der ere dem ubehagelige. Efter at jeg har stillet Forslaget og gjenneamtænkt det nøie, er jeg kommen til at granske over, at det, jeg søgte opnaaet derved, kunde opnaaes paa tvende Maader, baade ad den parlamentariske Vei, og altsaa ad Offenhedens, men maaske endnu lettere ad privat Vei. De vil nok forstaa, at denne Sag ikke kan være behagelig for Rigsdagen, ei heller for Regeringen og endnu mindre for *Bismarck* som dennes Chef. Der kunde her for mig i hvert Fald gives en god Grund til, forinden Sagen kommer frem i Salen, at prøve paa at tale med ham, om han paa en eller anden Maade vilde gjøre noget, for at Sagen ikke kom offentlig frem; thi Hovedhensigten med mit Forslag er at redde Manden, som man har jaget ud af Landet, fordi han har indsamlet Bidrag til det Fond, hvoraf mine Udgifter her skulle afholdes. Man fik da i hvert Fald noget at høre om, hvilket Standpunkt Rigskansleren indtager til Forfølgelserne, der ligefrem ere satte i Scene af Embedsstanden i den senere Tid. Jeg troer, efter temmelig nøie at have gjenneamtænkt Planen, at det ikke kunde skade at gjøre et Forsøg. Det forekommer mig, at det maa staa for *Bismarck*, som det staaer for mig, at hvad der kan opnaaes i Mindelighed, derom er en Kamp overflødig og kan spares. Bringer jeg Sagen frem i Salen, vil Rigsdagen som sagt være ilde stedt med, hvilket Standpunkt den skal indtage til Forslaget, og

den vil ikke kunne unddrage sig fra et Spørgsmaal, der saa alvorlig berører og truer Rigsdagens Existens. Foretrak man at gaa den private og mindelige Vei, og det kunde lykkes at faae Bismarck til at hæve Landsforvisningen, saa er dermed dog en Praxis slaaet fast, som for Fremtiden næppe nogen Embedsmand turde gjøre Brud paa. Bismarck har i Dag i det elsasske Spørgsmaal, hvori han støttedes af det liberale Parti, sagt adskilligt, der fremskynder mig til at gjøre Forsøg paa at forelægge ham Sagen, forinden jeg indbringer den i Salen. Hvorledes mon man vilde synes om min Plan derhjemme? Det er i alt Fald vigtigt, at jeg har nøiagtige Oplysninger om alle Enkelthederne ved *Mikkel Hansen Thomsen's* Udvisning. Han var vel dansk Undersaat. Men det gjør intet til Sagen, thi han har jo intet gjort, der stempler ham til Vagabond eller landsfarlig Person.

Jeg venter at høre fra Dem omgaaende og ønsker mig gjerne meddelt alle de Argumenter, der ere at opdrive i M. H. Thomsens Sag.

Berlin, 29. November 1874.

I mit forrige Brev lod jeg mig forlyde med, at jeg i Anledning af et Ændringsforslag, som jeg vilde stille til Dietspørgsmaalet, som *Schultze* og flere Aar efter andet diske op med i Rigsdagen, forinden jeg bragte Sagen paa Bane ad parlamentarisk Vei, først burde gaa til Rigskansleren, for om han mulig paa en eller anden Maade saa sig foranlediget til at fjerne de Grunde, som jeg hovedsagelig agtede at gjøre gældende ved dette Spørgsmaal. Disse kjender De, og jeg

behøver ikke videre at udtale mig derom. Der var tilligemed et andet Spørgsmaal, som jeg vilde have bragt paa Tale, og som efter mit Skjøn ligeledes heldigere og smukkere lod sig ordne ved Rigskanslerens Mellemkomst i Stedet for at blive berørt i Salen, hvor det ikke vilde kunne andet end vække Opsigt og berede baade Rigsdagen og Regeringen Ubehageligheder.

Jeg skrev da i Gaar et Par Linier til Rigskansleren, hvori jeg paa Grund af Sagens Vigtighed udbad mig Audiens. Da der i Gaar var Soirée hos Fyrsten, hvortil jeg for nogen Tid siden havde modtaget Indbydelse, efterdi jeg ved et Brev, hvis Besørgelse Pastor *Grote* i Hannover havde overgivet til min Omsorg, havde vedføiet mit Visitkort til *Bismarck*, hvorved jeg i Følge den indtagne Høflighed havde gjenvundet den Naade at modtage Indbydelseskort til hans Aftenselskaber, som blev mig tilsendt samme Dag, hvornæst fulgte hans Visitkort næste Dag, saa udsatte jeg til i Gaar at gaa til hans Soirée, men besluttede da at gaa derhen i Gaar Aftes, fordi jeg tænkte mig, at jeg med det samme kunde faae lidt at vide, om og naar jeg kunde erholde den attraaede Samtale. Det fik jeg da ogsaa straks, idet jeg umiddelbart ved Døren til Hovedsalonen saa *Bismarck* omgivet af en Gruppe, deriblandt Professor *Hinschius*, som er valgt i Flensborg ved det bundne Valg mellem ham og mig. Da jeg nærmede mig, traadte Rigskansleren ud af Gruppen og gjengjældte mit Hilsen med et Buk, hvorefter jeg traadte tilbage og tog en Kop The, som de opvartede med. Lidt efter kom Rigskansleren hen til mig, og da jeg havde besvaret det sædvanlige „Wie geht's?“,

bad jeg ham undskyldte, at jeg havde dristet mig til at besvære ham med en skriftlig Henvendelse. Hertil svarede han — jeg bruger her hans egne Ord, saa vidt jeg, uagtet han stod mig ganske nær, kunde høre dem paa Grund af den megen Støi og de mange Stemmer i Salen —: „Ich bedaure, dass ich Ihren Wunsch nicht erfüllen kann. Ueber unsere letzte mündliche Unterhaltung habe ich so viel hören müssen, und nach den Nachrichten, die mir von den Zeitungen dort vorgeführt wurden, haben Sie meine Aeusserungen so aufgefasst und dargestellt, dass meinen Worten ein ganz anderer Sinn beigelegt, als sie nach Meinung und Inhalt enthielten.“ — Hertil svarede jeg: „Da möchte ich doch Eure Durchlaucht bitten, mir mittzutheilen, in welchem Punkte in jenem von mir erstatteten Bericht ich Ungenauigkeiten angeführt habe.“ — Bismarck svarede dertil: „Ja, Sie haben es nicht geschrieben“, og jeg udbrød da: „Ich habe den Bericht für die dortige Zeitung redigirt und muss Eure Durchlaucht sehr bitten anzugeben, wie und wo im Berichte die Verletzung der Wahrheit Ihrer Worte zu suchen sei.“ — Bismarck: „Wo sich Wort gegen Wort und Ueberzeugung gegen Ueberzeugung gegenübersteht, kann keine Entscheidung erzielt werden. Wenn ich Ihrem Berichte gegenüber stände, möchte für mich wenig Aussicht sein hinsichtlich jener Aussage Glauben zu finden. Ich möchte nur, damit künftig dergleichen Missverständnisse nicht eintreten sollen, vorziehen, dass wir auf geschäftlichem Wege verkehrten und die Sachen kanzleimässig verhandelten.“ Jeg svarede kun, at Anstanden og Pligtfølelsen havde drevet mig til dette overordenlige Skridt

for at opnaa min Hensigt. Dermed endte Samtalen. Jeg havde øieblikkelig anbefalet mig, hvis Veien til Udgangen ikke havde været spærret af Damer, som opholdt sig der, og for hvem enhver skulde gjøre Front, der skulde passere Døren til Herresalonen. Jeg gik derfor ind i de forskjellige Saloner, og i den Tid, jeg var der, kom Bismarck adskillige Gange, idet han gik forbi, hen til mig og agerede den høflige Vært og opvartede med intetsigende Talemaader. Jeg er ikke i Stand til at forsikre, at ovenstaaende Rapport er ordret nedskreven, men Indholdet er rigtigt. Jeg skal selv forklare Samtalen for mine Vælgere, naar dertil gives Leilighed. Naar disse efter det Forefaldne virkelig skulde finde Grund til at betvivle min Paalidelighed, som har været Gjenstand for saa stærke Angreb, saa er jeg villig til straks at fratræde mit offentlige Kald. Mig har det Passerede krænket dybt, og min Stilling er derved bleven dobbelt uhyggelig, fordi al Erkjendelse af Sandhedsbegrebet og Retsfølelsen er blevet dybt rystet, og jeg erindrer mig ved denne Leilighed en Ytring til mig af afdøde *Mallinckrodt*: „De har følt Dem trøstet ved den Samtale, De har havt med Bismarck, men De maa ikke blive overrasket, naar Bismarck en Gang møder med en ganske modsat Forklaring; jeg taler af Erfaring“. Dette er mødt mig paa en Tid, hvor jeg erfarer, at man særlig lægger an paa at spærre alle de Kræfter i Salen inde, der virke imod Rigskanslerens Intensioner. Jeg seer mig i hvert Fald ikke i Stand til at komme til Orde uden at stille Ændringsforslag. I Morgen fortsættes første Behandling af Forvaltningen af Elsas og Lothringen samt et

Laan af 12 Mill. til disse Landsdele. Ordet til i Morgen er allerede saa stærkt optaget, at der ikke er Tale om at faae det. Desuden befinder jeg mig i en pinlig Stilling til de 5 Herrer fra Elsas og Lothringen, der ere her og med al Kraft søge at komme ind under den tysdske Lovgivning. At tale med dem vilde svække den elsasske Fraktions Stilling lige over for Regeringen, saa at hvad man gavner paa den ene Side, skader man paa den anden. Sagen gaaer til Udvalg, og da er det vel muligt, at jeg til Betænkningen kan stille Ændringsforslag. Der var Grund for mig til at ønske en Ferie, men jeg kan ikke forsvare at gaa herfra, fordi man ikke forud kan beregne, naar Momentet indtræder, da man kan faae et og andet sagt. Det er dog lykkedes mig hver Gang under en eller anden Form at faae Protest nedlagt. Jeg haaber til Gud, det atter skal lykkes mig denne Gang. Vær forsigtig med dette Brev og hav det ikke i Deres Gjemmer, og paalæg Dem for Deres egen men især for Sagens Skyld Forsigtighed med enhver Ytring i „Dannevirke“, thi vore Forhold ere alvorligere end nogensinde, og de forandre sig næppe til det bedre for det første. Men derfor ikke mindre Mod og Haab paa Fremtiden, hvis Maal er Kampen værd, som vi føre.

Meddel vore Venner dette i fortrolig Kreds. Efterretningen maa ikke ængste og forbitre Stemningen. Tydskerne have ventelig allerede herfra modtaget Efterretning om, hvad der til deres Glæde og Held er passeret.

Berlin, 4. Decbr. 1874.

Ved disse Linier leverer jeg Dem og mine Venner derhjemme nogle nærmere Data om mit Besøg hos

Fyrst *Bismarck* forrige Torsdag, og som jeg allerede har meddelt Dem, kunde han af de Grunde, jeg har antydnet, ikke modtage mig i mundlig Audiens. Af hans Forslag om at forhandle skriftlig med ham tog jeg ingen Notits. Den Maade, hvorpaa jeg optog hans Beskyldninger, og de korte og kolde Bemærkninger, jeg gjorde dertil, syntes mig allerede den Aften satte ham i en noget forlegen Stilling over for mig; og den paa-faldende Opmærksomhed, han viste mig ved flere Gange i Selskabet at henvende sig til mig, der viste hans forekommende Venlighed tilbage, maatte allerede den Aften sige mig, at han ikke selv var tilfreds med sin Opførsel imod mig. Heri blev jeg yderligere bestyrket ved den 2. Decbr. at modtage følgende Skrivelse fra Udenrigsministeriet:

„Ew. Hochwohlgeboren haben den Wunsch zu erkennen gegeben, eine Unterredung mit dem Herrn Reichskanzler zu haben. Wie Seine Durchlaucht bei einer früheren Gelegenheit gern auf eine Unterredung mit Ihnen eingegangen ist, so würde er sich auch jetzt freuen Sie zu empfangen, wenn nicht damals aus der Verschiedenheit der Muttersprache, gewiss ohne Verschulden des einen oder des anderen Theils, Missverständnisse entstanden wären, die nach mehr als einer Seite unangenehm berührt haben.

Seine Durchlaucht bittet daher ihm die beabsichtigten Mittheilungen schriftlich machen zu wollen.

Genehmigen Ew. Hochwohlgeboren die Versicherung meiner vorzüglichen Hochachtung.

Bülow.

An
den Reichstagsabgeordneten
Herrn Krüger (Hadersleben)-
Hochwohlgeboren “

Dette Brev besvarede jeg den samme Dag med følgende Skrivelse:

„Ew. Excellenz

beehrt sich der ergebenst Unterzeichnete in Verfolg des gefälligen Schreibens vom 1. d. Mts. ergebenst mitzutheilen, dass ich mich nicht in der Lage befinde, mein Anliegen, das ich an Seine Durchlaucht den Reichskanzler zu stellen habe, im brieflichen Verkehr zu erledigen, da die Unterredung, um die ich gehorsamst zu bitten mir erlaubte, eine durchaus vertrauliche sein sollte, bei der es für mich Bedingung war, von dem Inhalte desselben keiner dritten Person Kenntniss zu geben.

Obwohl ich mich nicht bewusst bin, irgend etwas geäußert zu haben, was in Bezugnahme auf die mir das vorige Mal gewährte Audienz zu Missverständnissen geführt haben könnte, weiss ich auch nicht, wodurch ich das persönliche Vertrauen Sr. Durchlaucht verwirkt habe, zumal mich Se. Durchlaucht nicht privatim, sondern in meiner Eigenschaft als Vertreter meiner Wähler empfing.

Genehmigen Ew. Excellenz die Versicherung der vorzüglichsten Hochachtung, mit der ich die Ehre habe zu zeichnen als Ew. Excellenz ergebenster

Krüger.

Se. Excellenz

Herrn B. von Bülow.“

Chef des auswärtigen Ministeriums.“

Skrivelsen fra Sekretariatet er bragt mig den 2. Decbr. her i Huset ved en Tjener fra Bülow, og jeg svarede som sagt straks; senere har jeg ei hørt noget om Sagen, og jeg venter ei heller at høre noget om den. Jeg har endnu ikke kunnet bringe det til at faae Ordet, hvor det var mig magtpaaliggende at bruge det, og jeg faaer da nu herefter at søge det ad Ændrings-

forslagets Vei. Polakkerne ere kun 6 i Tallet; en af dem, *Tacznotsky*, har imidlertid sagt mig, at de næste Mandag ville møde 12 Mand stærke. Her er et forfærdeligt Vrøvl; vi sad i Gaar 5 $\frac{1}{2}$ fulde Timer i Salen, og der delibereredes kun om 4 Gjenstande af 13 paa Dagsordenen. Man er her meget spændt paa, hvorledes det vil spænde af med *Arnim's* Sag, der næste Onsdag skal behandles i Retten. Der er mange, der ville vide, at Sagen ikke vil faae noget heldigt Udfald for Bismarck. Jeg betragter det som et godt Varsel, at *Beseler* forleden Dag udtalte sig med saa megen Voldsomhed imod Aanden i det nationalliberale Korps, saa han endog samme Dag traadte ud af det. Thi skulde det til syvende og sidst gaa saa galt, at *Arnim* frifandtes, saa var der jo stor Anledning for det nationalliberale Parti til at forberede sig paa at gjøre en Frontforandring i Tide. Ligesom Havfisken kun kan leve og føle sig hjemme i det salte Havvand, saaledes kan det nationalliberale Parti i Rigsdagen ikke bestaa, naar de oplivende Straaler fra den Sol, der har udklækket og opammet det, pludselig fordunkles eller i gradvis Aftagen udslukke Grundbetingelsen for Partiets Existens.

Jeg har nu stillet Ændringsforslag til Dietspørgsmaalet og vil saa søge at bringe *Mikkel Thomsens* Sag paa Bane og overhoved give et Billede af Tilstanden i Slesvig, hvortil der jo vil gives en Leilighed. Jeg har derfor rundt omkring søgt at faae at vide, om M. Thomsen har opteret i Tide og bevaret sit Undersaatsforhold i Følge Wienfredens Artikel XIX, eller han først senere har frigjort sig for sine borgerlige Rettig-

heder og muligen ikke opfyldt sine Forpligtelser i Danmark, saaledes at Politiet kunde have noget at holde sig til. Det er mig af Vigtighed, at jeg veed grundig Besked om alt, hvad der knytter sig til Sagen, ligeledes om Branderup-Affæren.

Berlin, 7. December 1874.

— — — — Jeg har endnu ikke været parlamentarisk sysselsat med meget, men det vil dog næppe lykkes de gode Folk at holde mig fuldstændig ude af Spillet. Da Polakkerne endnu ikke ere mødte, nytter det mig ikke, at jeg stiller mit Forslag om, hvorledes Regeringen skal udføre Pragfredens Artikel V. Jeg har, som De veed, stillet et Ændringsforslag til Dietsspørgsmaalet, men det har endnu hverken været til 1. eller til 2. Behandling i Huset. Derved kan man dog næppe afskære mig fra Ordet. Derimod gaaer Forretningen paa en anden Maade ad den Vei, jeg omtalte i mit sidste Brev. Jeg ventede i Grunden intet Svar paa mit Brev til *Bülou*, men der er dog kommet et. Kl. 9 i Gaar Aftes modtog jeg følgende Skrivelse fra ham:

„Ew. Hochwohlgeboren

beehre ich mich auf das gefällige Schreiben vom 2. d. M. zu erwidern, dass ein an den Herrn Reichskanzler gerichtetes, mit persönlich und eigenhändig bezeichnetes Schreiben dieselbe Garantie der Geheimhaltung bietet wie eine Unterredung, während es die Möglichkeit von Missverständnissen ausschliesst. Dass dergleichen bei einer früheren Unterredung entstanden sind, dass Ew. Hochwohlgeboren durch Veröffentlichungen über ein mit dem Reichskanzler geführtes Gespräch eine gewisse Aufregung hervorgerufen hat, wird Ihnen nicht entgangen sein. Wie

ich mir aber in meinem Schreiben vom 1. d. M. zu bemerken erlaubt habe, hat Seine Durchlaucht dabei ein Verschulden irgend einer Art nicht vorausgesetzt.

Empfangen Ew. Hochwohlgeboren die Versicherung meiner vorzüglichen Hochachtung.

B. Bülow.“

Jeg behøver vel næppe at bede Dem handle var-
somt med dette Brev, uagtet jeg ikke har noget imod,
at gode Venner faaer Meddelelse derom. *Bismarck* gaaer
nu altsaa paa en Slags Akkord med mig, thi medens
han hin Aften foreslog mig, at vi skulde „auf kanzlei-
mässigem Wege mit einander verkehren“, saa foreslaaer
han nu en Brevveksling med ham selv, ja synes næsten
at ønske den. Med andre Ord, det lader, som om han
vil slutte Fred med mig. For mig kommer det kun
an paa, om jeg kan anse dette for en fyldestgørende
Opreisning for, hvad han bød mig hin Aften. Men til
Aftenens Historie knytter sig et og andet, som jeg for-
talte Dem i mit første Brev, og det taler mere end alt
andet for, at hans Optræden imod mig var en Kunst-
forestilling, men uagtet han ellers bliver udskregen som
en stor Virtuøs, spillede han dog sin Rolle slet — dog
herom mere mundlig. Jeg er derfor i Tvivl om, hvor-
ledes jeg skal forholde mig over for hin Opfordring.
Jeg har ikke handlet uden at høre den Person, som
De kjender. Sagen har endnu en Side, nemlig den, at
det, der skulde opnaaes, ikke lader sig opnaa, naar
jeg støt og strunk fastholder mit Standpunkt. Saa
meget mere Grund har jeg til at føie mig lidt. At jeg
agter at fremme Udvisningssagen ad parlamentarisk
Vei, er i og for sig et saa fortrinligt Argument for
mig, som ønskes kan, saa naar jeg gaaer til *Bismarck*

for at faae Sagen mundlig arrangeret, maa han dog kunne sige sig selv, at det var sandt, naar jeg hin Aften ganske kort lod ham vide, at min Pligt- og Anstandsfølelse havde bragt mig til at tye til hans høie Person. Hvad jeg nu gjør, og jeg paakalder Gud for at finde det rette, derom skal jeg senere underrette Dem.

De har seet, hvorledes de geistlige Herrer her i Salen have løbet Linien ud. De — de 4 Præster fra Elsas — ere nu stansede, idet de ikke ville modtage Valget til Udvalget om Laanet for Elsas og Lothringen. Deres Protest er bleven henvist til Forretningsordensudvalget, og vi faae nu se, hvad man gjør ved den. Man er overmaade spændt paa *Arnim's* Sag, der skal behandles i Retten i Overmorgen. Man mener, at Arnim bliver frikjendt, og man begynder at udregne, hvad Konsekvenser det vil faae for *Bismarck*. Jeg troer, at Bismarck er omgiven af en Skare, som søger at fjerne ham. Selv den Maade, han talte paa i Rigsdagen imod *Jörg* og *Windthorst*, samt hans tidligere Foredrag imod de ham fjendtligsindede Partier, hvor han søgte efter enhver Leilighed til at faae alt, hvad han gjør, fremstillet som gjort i Rigets Interesse, viser øiensynlig, at han jager efter en Popularitet; han har en Fornemmelse af begynder at forlade ham. Arnim skal være et fuldstændigt Sidestykke til Bismarck, med hvem han før har gaaet i Tykt og Tyndt. Nu da han har seet, at Bismarck har vovet sig for langt frem over for den katholske Kirke, vil han se sit Snit til at gjøre et Forsøg paa, om han ikke med et rask Skridt kunde svinge sig op paa Herskersædet. For vor

Sag er det vist lige fedt, hvem der rider den tyske „Gaul“. Men en Forandring kan ikke ske uden at fremkalde store Rystelser i Tydskland, ja maaske de alvorligste Katastrofer, hvis Konsekvenser ingen Dødelig er i Stand til at beregne. Kommer jeg til at tale i Huset, skal jeg se, om jeg ikke kan give min Tale en saadan Vending, at de Godtfolk blive gjort opmærksomme paa, hvorledes det kan gaa an under legitime Forhold at indføre et nyt Bøddelsystem. Jeg vil nu ønske Dem Held med, at De maa klare Dem med Deres Presseprocesser og iagttage den Forsigtighed, som De skylder Dem selv, Deres kjære Kone og Børn, men ogsaa den Sag, De saa kjækt og mandig strider for.

Bring min Hilsen til alle vore gode Venner og sig dem, at de holde Ryggen stiv.

Berlin, 18. Decbr. 1874.

Det er saa sjældent, jeg lader høre fra mig, og det lyder maaske besynderligt, naar jeg bruger til min Undskyldning, at jeg ikke har Tid dertil, og dog er det virkelig saa. Det er et Særkjende for min Virksomhed her i Rigsdagen, at jeg forøder den meste Tid paa ørkesløse Forsøg og spildte Foretagender, paa hvilke jeg ofrer 10 Gange saa megen Tid som paa de Arbejder, som jeg dog ei heller, trods al min Besvær, faaer nogen Frugt af. En Samling som denne har jeg endnu ikke oplevet. At komme til Orde er endnu kun lykkedes for mig en Gang, nemlig i Tirsdagsmødet, da Udvalgsbetænkningen om Elsas - Lothringens Budget blev debatteret ved anden Behandling. Jeg tiltvang mig Ordet ved et Ændringsforslag. Ind i Udvalget

var der valgt 21 Medlemmer, deriblandt 4 fra Elsas og Lothringen. Udvalget blev saa stort, netop fordi man vilde skaffe Plads til saa mange Elsassere og Lothringere som muligt, men efter at disse 4 vare valgte, have de enstemmig nægtet at modtage Valget. Det hed sig straks, at Udvalget vilde forlange Sagen henvist til Forretningsordensudvalget, for at dette kunde komme med en Indstilling om, hvorledes Rigsdagen skulde forholde sig mod de Gjenstridige, ja man lod sig endog forlyde med, at Forretningsordensudvalget maatte skynde sig det mest mulige. Jeg ventede alt-saa her en god Leilighed til at træde frem, men det hele var en Blære, thi en skjøn Dag saae man, at Udvalget, eller Stumperne af det, havde affattet Betænkningen, uden at man hørte det mindste til, hvad der efter Forretningsordenens Bestemmelser var gjort for at udfylde det Hul, de aftrædende Medlemmer havde forvoldt. Jeg stillede derfor et Ændringsforslag til Betænkningen, der gik ud paa at fuldstændiggøre Udvalget paa den af Forretningsordenen foreskrevne Maade, da jeg, saaledes som Betænkningen var afgiven, ikke kunde anse Udvalget som kompetent. Nu skulde man dog tro, at jeg heri havde handlet rigtig, især for Rigsdagen, derved at jeg havde modsat mig en Praxis, som i saa mange Retninger drillede Rigsdagen i Aar. Sagen kom til Behandling i Gaar, men for et saadant Publikum har jeg endnu aldrig staaet. Naar De denne Gang læser i Bladene, at Taleren aldeles ikke var til at forstaa, saa skal dette ikke forundre mig; uagtet jeg anstrængte min Stemme, saaledes at jeg i Dag taler som en sprukken Lerkrukke, kunde jeg

knap høre min egen Røst. Med Præsidenten i min Ryg og det stormende Publikum i Fronten og Flankerne, der alle raabte i Munden paa hverandre, maatte jeg holde for et godt Kvarter. Der var ikke en tør Trevl paa min Krop, da jeg gik ned af Talerstolen. Jeg fik jo langt fra sagt, hvad jeg vilde, thi naar jeg gik ind paa de kildne Punkter, øvede Massens Raab et synligt Tryk paa Vicepræsidenten, saa han fandt sig forpligtet til at skride ind, hvad enten der var Grund dertil eller ei. Der var nu ikke en eneste i Salen, jeg kunde vente Støtte af, thi man havde bedt mig om at sætte alt til Side for ikke at støde den Rest af Elsasserne og Lothringerne for Hovedet, som man nu troede at have vundet helt og holdent. Skjønt jeg blev saa træt og flov af den Motion, at jeg straks derefter tog en Droske, kørte hjem og gik til Ro, er jeg dog i Dag godt tilpas, og, det forekommer mig, virkelig mere styrket til at bestaa en ny Dyst, hvis jeg finder en ny Leilighed, som ikke vil udeblive. Jeg har skrevet til Bureauet om Koncepten; man har svaret mig, at man havde forstaaet mig, men det vil nu vise sig. Nogen Mønster-tale var det ikke. Jeg kan ikke gjengive den men maa afvente den stenografiske Text.

Fra *Bismarck* har jeg faaet Svar paa min personlige Skrivelse, hvori han meddeler mig, at Sagen henhørte under Krigsministeriet, hvortil han havde afgivet den. Men den vil komme igjen, saa han kan ikke skubbe den af sig. Igaar sendte han atter Indbydelse til Soiréen paa Lørdag. Om jeg gaaer med, veed jeg ikke, men jeg skal da i hvert Fald ikke svare ham. Der er stærk Tale om, at han har indgivet eller staaer

i Begreb med at indgive sin Demission, fordi han betragter Afstemningen om det *Hoverbeck'ske* Forslag i *Majunkes* Sag som et Mistillidsvotum. Han mødte i Dag i fuld Galla i Salen; om han vil tale, faaer man at se; der er Dags- og Aftenmøde, hvilket sidste varer til langt ud paa Natten. Jeg har det ellers ret godt, men har ingen Appetit og kan ei heller godt sove, hvilket vel hidrører fra den stærke Sindsbevægelse, hvori jeg næsten altid befinder mig.

Kabinetsskrisen er overstaaet, saa det blev ikke *Majunke*, der jager *Bismarck* paa Døren. Naar det for Resten først er kommet saa vidt, at *Bismarck* stryger Flaget for en *Majunkes* Skyld, saa tyder sligt paa, at der maa være usunde Tilstande i den høiere diplomatiske Sfære. Ved slig Optræden kan Rigskansleren ikke styrke sin Magt og Anseelse, saa meget mindre burde han tage Tilløb til at træde ud af sin Stilling paa et Spørgsmaal, der debatteredes i Salen, medens han var tilstede, men uden at han udtalte et Ord, der betegnede hans Stilling til Sagen. Ja troligt er det, hvad der fortælles, at *Hoverbeck* er gaaet til *Bismarck* for at sige ham, at hans Forslag ikke var rettet imod ham. Jeg troer nu i det hele taget, at Fremgangsmaaden imod *Majunke* var rettet imod Rigsdagen. Det maatte dog vel kaldes en Ydmygelse, om Rigsdagen uden at sætte sig til Modværge skulde lade sig byde, at det ene Medlem efter det andet blev trukket ud af Salen og ind i Fængslet. Det saarede endog min Følelse, thi som Medlem af Rigsdagen maatte ogsaa jeg føle mig nedværdiget ved den Ringeagt, der vistes imod Rigsdagsmændenes Person. Jeg vilde have havt Ordet, men

der hængte sig saa mange omkring Tribunen, at Adgangen straks var mig afskaaren, og da jeg saaledes ikke fik Leilighed til at motivere min Afstemning, maatte jeg afholde mig fra at stemme. Jeg er meget spændt paa Udfaldet i Morgen, da Dommen over *Arnim* skal fældes, og jeg er tilbøielig til at tro, at Kanslerens hæftige Optrin i Majunkes Sag kun er Forspillet til eller rettere sagt møntet paa Arnims Domfældelse; thi en Frifindelse vilde unægtelig være en bedre Grund for Bismarck til at træde af. Jeg skal i Morgen Aften sende Dem et Par Ord om Udfaldet af denne Sag. Jeg reiser, om Gud vil, herfra Søndag Middag og vil være hjemme Mandag Aften.

Berlin, 19. Decbr. 1874.

Skjøndt jeg formoder, at De ad telegrafisk Vei har modtaget Meddelelse om Udfaldet af den Retskjendelse, der er falden i *Arnims* Sag, skal jeg dog meddele noget nærmere, om og hvorledes Publikum her er paavirket af Resultatet. *Arnim* er dømt til 3 Maaneders Fængsel, hvoraf den ene fraegnes for den Varetægtsarrest, han har udstaaet. Jeg veed ej, hvilket Indtryk denne Domfældelse gjør paa Dem, men paa mig virkede den saaledes, at jeg uvilkaarlig kom til at tænke paa det gamle Ord: „Bjergene vaandede sig i Barnsnød, og de fødte en Mus.“ Se, det var tilvisse et tarveligt Udbytte af en Proces, der fyldte Journalistikens Spalter over hele den civiliserede Verden. Domspræmisserne skulle være under al Kritik, rent usle. Dømmes skulde han jo, saa et Støttepunkt skulde man

jo finde; man taler meget forblommet derom, men forsikrer, at det er *søgt*. Begge Parter have appelleret. Børsen er i Dag rolig og uden Frygt for sin Bismarck. Der er i Aften stor Gala hos Bismarck, jeg har i en Skrivelse undskyldt mig. Rigsdagen er prolongeret til den 7. Januar. Rigsdagstidenden kom i dette Øieblik og indeholder bl. a. mit Foredrag i Tirsdagsmødet, hvilket jeg hermed lader følge. Jeg udsætter nu at udtale mig om Forholdene, til vi sees.

Berlin, 12. Januar 1875.

Naar De beretter mig det Udfald, Deres Sag fik i anden Instans¹⁾, da er jeg oprigtig talt beroliget ved, at den ikke tog en værre Vending, thi saaledes som Forholdene nu stille sig, og med den Vilkaarlighed, der nu gjør sig gjældende, vil det fremtidig maaske næppe være at beregne, hvilke Forholdsregler der vil blive anvendt imod saadanne Personligheder, der vove at modsætte sig eller protestere imod Regeringens Interesser. Regeringen gaaer med Hensyn til Gjennemførelsen af sine Rigsdagen forelagte Lovudkast frem med hensynsløs Strængheid. Bismarck har ikke ladet sig se i Salen denne Gang. Med hans Sygdom er det nok ikke videre farligt. De geistlige Medlemmer fra Elsas og Lothringen have heller ikke ladet sig se efter Ferien; de Herrer have nu maaske faaet grundig undersøgt, at der for dem slet intet er at opnaa ad parlamentarisk Vei. Maaske har den i Tjenesten ivrige, døde *Treitschke* opnaaet ved sin hundeagtige Bjæffen at gjø dem ud af Salen. Fra de øvrige Medlem-

---

¹⁾ Jeg blev i Kiel dømt til 1 Maanedes Fængsel.

mer fra Elsas og Lothringen har jeg intet hørt; kun *Pouquet* har sendt mig sit Visitkort. *Taczanovski* har stillet et Forslag om Indførelse af Polsk som Undervisningssprog. Jeg har i Sinde at stille et Ændringsforslag dertil, for derved at forlange Ret for alle de fremmede Nationaliteter, der ere repræsenterede i Rigsdagen, til at benytte deres Modersmaal som Forslagssprog i Rigsdagen. Der opnaaes intet derved, uden at man faaer Adgang til Ordet, som man ellers unddrages. Det skadede ikke, at de Godtfolk fik at høre, at man i Danmark i Rigsraadet talte baade Dansk og Tydsk, og at der førtes danske og tydske Protokoller. I Stænderforsamlingen var det danske og det tydske Sprog ligeledes i den Grad ligeberettiget, at Præsidenten maatte gjentage hvert Ord, han sagde, for at tilfredsstille begge Partierne, og det samme var endvidere Tilfældet i Notabelforsamlingen. Alt dette burde siges for at nedslaa alle de Løgne, som man har søgt at opspinde om den danske Regerings Vold imod det tydske Sprog, som det med Sandhed kan siges var skamløs Opdigtelse. Det vil, om jeg kommer til Orde, blive en stram Tur, men intet af den Slags skal afskrække mig fra at attackere, om de skrige aldrig saa høit. *Taczanovski's* Forslag har været indbragt lige siden den første Dag, Rigsdagen atter kom sammen. Om det kommer til Behandling, er vel et Spørgsmaal. Jeg har anmodet *Taczanovski* om at interpellere til Forretningsordenen.

Noget særligt nyt er her ikke passeret, der egner sig til at fremhæves.

Berlin, 19. Januar 1875.

De har læst Trontalen, som *Camphausen* forelæste for Deputeretkamret ved dettes Aabning. Den har mere forbauset det tyske Publikum ved det, den fortier, end ved det, den indeholdt; kun deri talte den et tydeligt Sprog, at den bestemt betegner det Standpunkt, som Regeringen fremtidig agter at indtage over for den preussiske Repræsentation, som vil komme til at nøies med den beskedne Rolle at udgjøre en parlamentarisk Forsamling af anden Rang og blive sat i Klasse med de Landdagsforsamlinger, der findes i de øvrige Stater, som endnu ikke ere opslugte, men indtil videre ere blevne bibeholdte. Man er nu saaledes ikke længer i Tvivl, om Preussen skal forsvinde lige som alt andet i Tydskland eller omvendt. Man hører her i Berlin bitre og misbilligende Udtalelser om den fra Regeringens Side udviste Nonchalance, og særlig den Omstændighed har vakt megen Utilfredshed, at Trontalen ikke med et Ord berører Landets Stilling til de øvrige Magter. Det kunde nu Regeringen efter de seneste Tildragelser vel finde en Grund til at undlade, saasom Meddelelser af den Slags, saafremt Regeringen talte et oprigtigt Sprog, næppe vilde lyde beroligende. Rygtet om en nærforestående Krig gaaer her fra Mund til Mund; og at preussiske Kanonbaade ere landede ved den spanske Kyst og offenkjært have taget Parti imod *Don Carlos*, synes at bekræfte dette uheldsvangre Rygte om Krig. Man tæller allerede paa Fingrene, hvor mange Venner Tydskland har, som det kan lide paa. Man haaber, at Rusland ikke taaler, at Tydskland gaaer til Grunde. Men man ømmer sig ved

at paakalde dets Hjælp, fordi Følgen deraf vil blive, at Tydskland fremtidig maa opgive sin Stilling eller i hvert Fald vil komme til at dele sin Herskermagt paa Kontinentet med Rusland. Italien turde Tydskland vel gjøre berettiget Krav paa, men meget stor Hjælp derfra gjør man ikke Regning paa. Belgien troer man vil holde fast ved sin Neutralitet lige som Sveits, og om Danmark er man saa beskeden at udtale, at derfra tør man ingen Sympathi vente sig. Man kommer ved en saadan Opgjørelse til det Resultat, at Tydskland ene er henvist til egen Selvhjælp, og man synes først nu at ængstes ved, at Krigen let kan antage Karakteren af en Religionskrig, og at den katholske Kirke i Tydskland kunde være tilbøielig til at slutte sig til Frankrig. Her er megen Larm og Uro; og man seer med Ængstelse paa, hvad den nærmeste Fremtid vil bringe. Medens Tydskland virkelig stoler paa Ruslands Hjælp, hvad man dog vel har god Grund til at tvivle om, saa er det meget modsigende, ja modstridende, at Tydskland tager aktiv Del imod Don Carlos, eftersom Tydskland dog vist ikke har glemt Keiser Alexanders Skrivelse til Don Carlos afvigte Høst. En Intervention fra Preussens eller rettere fra Tydsklands Side vilde sikkerlig have fremkaldt Ruslands Intervention for Don Carlos. Den seneste Tid har bragt os en saadan Katastrofe nærmere. Der læstes i Dag paa Rigsdagens Telegraftavle, at det endnu ikke havde stadfæstet sig, om den tyske Kanonbaad var landet i Spanien. Hvorfor tales et saa forblommet Sprog? Hvorfor ængster man Gemytterne? Hvorfor tiltroer man Frankrig at spille bag Kulisserne og antager, at det er franske

Kabaler, der have kastet *Isabella's* Dreng paa den spanske Throne? Hvorfor mønter man ikke Kabalen paa Rusland, fordi den uden foregaaende Varsel henslængte Thronfølger dog kun er en fornyet Udgave og Version paa det Thema, som den russiske Keisers Brev til Don Carlos gav Grundtonen til? Jeg veed nu virkelig ikke, om der er den overhængende Krigsfare til Stede, hvorom man her synes at gjøre sig Forestillinger, men vist er det, at man nu paa en Gang vaagner op af den Seirsrus, der ligesom har kastet et Taageslør over det tydske Folks Seerblik. For silde aner Statsmanden, for silde begriber det tydske Folk, netop som det staaer iført Harnisk fra Top til Taa, at der i dets Indre er fremkaldt Elementer, som løse det Sammenhold i Gemytterne, der stærkere end Jern og Staal er skikket til at møde den angribende Fjende. Jeg bildte mig virkelig ind, at Bismarck allerede nu havde udviklet en saadan Magtfylde, at han maatte føle sig stærk nok til ved et raskt Greb at svinge sig op paa Magtens Tinde, for derfra i sin respektindgydenda Stilling at kunne tage Initiativet til at formaa de kronede Hoveder i Europa til en Kongres, hvorpaa han da fremlagde Forslag til en Fredsliga for Europa paa Stumperne af den gamle, han saa grundig har ødelagt. Har han oversiddet Momentet, eller har en anden snedig Statsmand maaske keget ham i Kortene, trodset hans Planer eller foregrebet hans Tanke? Det sidste er meget antageligt. Man forstaaer ellers ikke ret hans Omslag mod Rigsdagen i den Majunke'ske Sag; thi det var visselig ikke Majunke, han vilde til Livs. Slaget gjaldt selve Rigsdagen. — Hans Plan maa den

Gang have gaaet ud paa at frigjøre sig for alt konstitutionelt og parlamentarisk Paahæng for bagefter at slaa Knuden paa den røde Traad, der i storslaaede Bedrifter har betegnet hans Liv et helt Decennium igjennem. En ophøiet, respektindgydende Stilling har hidtil været hans Livsbetingelse; men det Stadium, hvorpaa han for Tiden staaer, er saa langt derfra som det, hvorpaa Keiser Napoleon dikterede sin Devise: „Keiserdømmet er Freden!“ Denne Indskrift paa Bismarcks eller den tydske Keisers Fane -- thi Bismarck maa her gjøre Tjeneste som Nr. 2 -- vilde indeholde en større Sandhed end hin. Det er just heller ikke første Gang, at han har kuldkastet det bestaaende for at befordre sine Planer. Overhoved kan man næppe bebreide ham, at det har skortet ham paa Mod, naar det gjaldt om at føre en stor Plan igjennem. Dette maatte vel endog regnes for en af Mandens største Egenskaber. Som de politiske Konstellationer i Europa for Tiden forme sig, maa Bismarck nu se sig om efter et andet Middel og paa anden Maade skabe den Fredstilstand, som Tydskland mest af alle Stater i Europa trænger til. Lykkes det ham ikke, da maa det være en bedre forbeholdt af det Kaos og den Forvirring, hans Krigsmeritter have medført, at uddrage den Fredens Frugt, der tilkom ham som Statsmand. Hvem det saa er af Stormagterne -- maaskee et Konsortium af dem -- der uden Bram og Snak har praktiseret *Alfons* paa den spanske Throne uden Bismarcks Medvirkning, saa kan man i hvert Fald ikke undre sig synderlig over, om Bismarck kalder sine Kanonbaade bort fra deres tidligere Bestemmelsessted, hvortil

de vare udkommanderede til den spanske Kyst; thi til en saa hensynsløs og ydmygende Behandling havde Rigskansleren næppe noget andet Svar. Vi ville faae at se, at det er den anden Kongehat i Spanien, der atter aabner Konflikten. Den ene Følge heraf vil komme rask oven paa den anden, og om Enden paa det Virvar, de Trængsler og Ulykker, der ville flyde deraf, kan ingen Dødelig gjøre sig det fjerneste Begreb.

Maa jeg nu for dennesinde slutte, idet jeg beder Dem at betragte det leverede Stof som et Afsnit af den Dagbog, jeg i et saa betydningsfuldt Moment som dette har foresat mig at fortsætte.

I nogle faa Ord vil jeg blot berøre mit eget Standpunkt. For at gjøre mig gjældende var det min Hensigt at ville stille et Ændringsforslag til *Taczanovskis* og Konsorters Andragende, der er rettet imod det polske Sprogs Undertrykkelse; jeg har havt et Møde med Polakkerne, der gjerne vilde gaa ind derpaa, men dog helst ønskede, at jeg vilde stille et selvstændigt Forslag, der hævdede alle de fremmede Nationaliteters Retsstandpunkt, selv paa det parlamentariske Omraade i Rigsdagen. Herpaa var jeg ogsaa nok gaaet ind, naar man ikke havde staaet saa nær ved Samlingens Slutning. Jeg har næsten opgivet det, da vor Sag i dette Øieblik ingenlunde trænger til nogen Styrkelse, og tilmed, fordi jeg uden at opgive nogen af mine Vælgere's Ret personlig troer mig saaledes stillet til Bismarck, at han, efter hvad jeg har mærket, ikke ønsker at stille sig paa en spændt Fod til mig.

Dette maa kun bruges i en snæver Kreds.

Berlin, 21. Januar 1875.

Det lakker nu ad Enden med Rigsdagen. Huset er hver Dag stærkt besat, hvad man kan tilskrive den store Tilgang til Deputeretkamret. Den tyske Presse undgaaer at berøre det spanske Spørgsmaal, af hvad Grund, veed man ikke; men Bismarck lader sig slet ikke mere se i Rigsdagen. De elsas-lothringske Præster have ikke ladet sig se efter Juleferien, og De vil lægge Mærke til, at alle Aviserne tie derom. Der læses i Dag, at tvende spanske Skibe ere udrustede til at slutte sig til den tyske Flaade. Hvorledes rimer det sig sammen med, at den unge Drot i Spanien straks begyndte sin Regeringstiltrædelse med at lukke de protestantiske Kirker? De ere vel igjen aabnede, men et Skridt af den Slags synes mig, at Rigskansleren vanskelig kunde lade gaa ustraffet hen, thi selv dette Skridt er en aabenlys Haan imod det protestantiske Religionsdogma. Naar man foreholder de Godtfolk her, at det Skete er en Ydmygelse for den protestantiske Kirke, saa har man sædvanligvis det Svar ved Haanden, at skal Kong *Alfons* samle sig den Popularitet, han trænger til for at gjøre sin Regering mulig, saa-maa han søge at indsmigre sig hos Katholikkerne, da Landets store Flertal er katholsk. Vel sandt, men paa den Maade kommer man nærmest til den Slutning, at *Don Carlos'* Bestræbelser i hans Kamp for den katholske Kirke have været berettigede, medens Tydsklands Mellemløbskomst og Protektion for *Serrano* som bekjendt var møntet paa at tugte Katholikkerne. Fra Centrumspartiet hører man ingen Kritik, ingen Kommentar til, hvad der passerer paa spansk Grund. De

Folk forstaa at holde deres Tanker ved sig selv. Men de vilde ikke have givet deres Opposition et saa stærkt Præg i alle de Anliggender, der berøre den katholske Kirke (og der har jo ikke været en eneste Gjenstand paa Dagsordenen, som ikke stod i Forbindelse dermed), dersom de ikke saae sig beskyttede udefra, og navnlig fra den hellige Stad, der gemmer deres Patron, fra hvem Parolen udgaaer til alle troende Katholikker. Der blev sagt forleden Dag, at Paven i et Manifest ved en eller anden Leilighed skulde have udtalt sig meget bittert og truende imod den tyske Regering. Mærkelig nok har jeg efter megen forgæves Søgen i Bladene ikke kunnet komme under Veir med, hvad det er for Grovheder, han har opvartet med. At Bismarck, saaledes som han nu en Gang er optraadt imod den katholske Kirke og dens Tjenere, ikke mere kan forlade den Vei, han har betraadt, selv da han seer, at den er uheldig for ham og kun skikket til at forøge Tallet paa hans Modstandere, kan jeg godt forstaa. Selv et Skridt, der fra hans Side lignede Eftergivenhed i dette Punkt, vilde vise sig som et fuldendt Nederlag for ham. Men hvad jeg mindre forstaaer, er at han, der i Overbevisningen om sin Magtfylde har ved sin Indblanding i det spanske Spørgsmaal villet konstatere for Verden, at han saavel udad som indad til var stærk nok til at foreskrive Europa Love, ikke straks lod den af ham ukaldede Kong Alfons arrestere, der havde sparket hans Protegé Serrano paa Porten, og at der hverken før eller efter Thronbestigelsesakten fra Bismarcks Side er indledet Undersøgelse om, hvilke Faktorer, hvilket Ophav Alfons skyldte sin Throne. At han

ikke skyldte Bismarck den, veed vist ingen bedre end Bismarck selv, som nu ogsaa veed, at han ikke er den Autoritet, fra hvem Parolen udgaaer for den nye spanske Konges ledende Politik og de Regeringsmaximer, denne søger at oprette og gjøre gjældende for sit Land. Naar jeg til mine tyske Venner ikke kan tilbageholde den Bemærkning, at det forekommer mig forunderligt, at et saa vigtigt Punkt i det tyske Riges Udenrigspolitik ikke af Rigsdagen søges grundig oplyst ved en Interpellation til Rigskansleren, da svarer man sædvanlig med en vis diplomatisk Mine, at der er adskilligt i Diplomatiikken, der ene maa være den styrende Autoritet forbeholdt, og man giver sig endog Mine af at ville vide, at af alt, hvad der er gaaet forud, samt af alt, hvad der hænger sammen med og knytter sig til hin Begivenhed, er intet skjult for Rigskansleren, ja man tillægger ham endog Pater-niteten til denne Kongefødsel. Og naar jeg ogsaa har taget de fremførte Argumenter for god Vare, saa har jeg ikke kunnet lade være med at gjøre det ene Spørgsmaal, hvorledes Bismarck kunde overtale sig selv til at adoptere et Princip for dette Kongevalg, som han af denne Grund maatte anse for forkasteligt, fordi det var taget i Arv efter en Fyrste, der ikke mere tilhørte denne Jord, hvis folkeretlige Ideer, og hvad han til Udførelsen af samme i Menneskehedens Navn har skaffet Indgang og Hævd i Europas Politik, ikke har været optaget i den Praxis, hvorefter Bismarck søger at fyldestgjøre Folkerettens Grundsætninger, at selv de traktatlige Forbindtligheder, han ved en Fredslutning har forpligtet sig til mod en anden Magt, fremdeles vente paa deres Afgjørelse.

Man tier til saadanne Spørgsmaal, fordi man intet Svar har. Hvad man først undersøger, naar man gaaer til Rigsdagen, er de i Døgnets Løb indtrufne Telegraf-depecher, hvori det i Dag hed, at Alfons samler sin Flaade for at gaa offensiv frem mod Don Carlos, men der angives intet bestemt. Og naar man læser i Bismarcks officiøse Blad, hvad der fra Frankrig berettes om Alfons' Manifest, og at det er hans Agt at forsvare den katolske Kirke, hvilken Sætning er betegnet med et ?, saa er det visselig høist forunderligt, at Bismarck ikke fra Spanien, for hvis Skæbne han i hvert Fald for kort siden har havt saa gjæv Omsorg, ikke kan sætte sig i Kundskab om, i hvilken Retning og til hvilket Maal Alfons vil fortsætte sin Herskervirk-somhed. Alt hvad der gives til bedste om Spanien i den tyske Presse, er lutter Modsigelser, der kun forøge Forvirringen.

Det *Taczanowski'ske* Forslag var i Dag til Behand-ling i Rigsdagen. Det var understøttet af hele det ultramontane Parti, hvad der gav *Puttkamer* Anledning til at stemple Partiet som ikke nationalt. Under De-batten blev der af *Unruh* indbragt Forslag om Over-gang til Dagsordenen, fordi Forslaget i den Form, det var stillet, ikke hørte under Rigsdagens Ressort, men da Fremskridtspartiet stemte sammen med de Ultra-montane, blev Forslaget opretholdt. Det lod overhoved til, at Forsamlingen var usædvanlig langmodig og over-bærende mod Polakkerne. Ved den endelige Afstem-ning blev Polakkerne dog i Minoriteten, idet de kun støttedes af hele det ultramontane Parti, der var til Stede fuldtalligt. Det er første Gang, jeg har seet

dette Parti træde i Skrankerne for Regeringens Modstandere. Jeg bemærker dette, fordi det ogsaa en Gang er passeret mig, at jeg har forlangt de Ultramontanes Understøttelse til et Forslag, hvortil jeg mente at have Ret. Man sendte da *Mallincrodt* til mig, som beklagede, at hans Parti ikke kunde understøtte mig, fordi det ikke vilde gjøre Bismarcks Stikord mod Partiet til Sandhed, naar han betegnede de Ultramontane som Rigets Fjender, der understøttede hans væiste Modstandere. Mere i Morgen.

Berlin, 22. Januar 1875.

Jeg har tilbragt hele Dagen i Rigsdagen, men gik, lidt før Mødet var til Ende, fordi der ved Afstemningen over et Rigsdagsvalg forefaldt et saakaldet Bukkespring. Kampen føres med stedse tiltagende Bitterhed mellem Partierne. De Ultramontane synes ret at have Blod paa Tanden, og det er synligt og klart, at de føle sig støttede af Tidsbegivenhederne. De vil erindre, at umiddelbart efter den *Majunke'ske* Affære lykkedes det Overløberen *Bennigsen* ved Afstemningen over Anvendelsen af Reptiliefonden at forene det nationalliberale Parti med Fremskridtspartiet og at gyde Balsom i de Saar, Fremskridtspartiet havde tilføiet Rigskansleren ved at gaa i Spænd med de Ultramontane. Maaske har Fremskridtspartiet indseet, at det har smurt vel tykt paa og i Publikums Øine spillet en flov Rolle; thi straks efter det Forefaldne fremkom der fra en vis *Hoffmann* et af Fremskridtspartiet støttet Forslag om en Forandring i Forfatningens § 31, saaledes at intet af Rigsdagens Medlemmer skulde kunne

berøves sin Frihed, saa længe Rigsdagen var samlet. Der er nu sædvanlig, naar det lakker ad Enden med Rigsdagen, en vis Trang hos enhver især til at faae de Gjenstande sat paa næste Dagsorden, som have en særlig Betydning for ham selv eller hans Parti. Af den Grund gjør *Windthorst* hver eneste Dag Indsigelse imod Formandens Forslag, da han betragter det som en Sag af høieste Vigtighed, at det *Hoffmann'ske* Forslag kommer paa Dagsordenen. Det er klart, at Formanden er bleven tilskyndet til saa vidt muligt at afværge, at denne Sag kommer frem i denne Samling. Man siger ogsaa nu, at Fremskridtspartiet, som selv har taget Initiativet til at faae Forslaget bragt frem, nu vil nægte dets Fremme — det søger ligefrem at forhindre det ved sine Afstemninger — muligvis fordi Partiet er blevet oplyst om eller har en Anelse om, at en gjentagen Samvirken af det ultramontane og Fremskridtspartiet skulde drage de samme Følger efter sig, som viste sig i Bismarck's Stilling til Afstemningen i den Majunke'ske Sag. Man vil saaledes faae det Syn at se, at Fremskridtspartiets tilsyneladende mandige Optræden kun har været et tomt Slag i Luften, en knyttet Næve i Lommen. Bismarcks Tilbedere nære ikke uden Grund Frygt for, at ethvert ikke vel overlagt Skridt af den Slags kunde foranledige Rigskansleren til hos Kongen atter at gjøre Strike.

Efterretningerne fra Spanien faaer man sædvanligvis her gennem Pressen importerede andre Steder fra, førend man læser dem i de Telegrammer, der ellers straks ophænges i Rigsdagen. Der telegraferes den 20. fra Paris, at en Afsending fra Kong Alfons er

passeret der igjennem for at bringe H. M. Keiseren Budskabet om, at Kong Alfons har bestaget den spanske Trone. Jeg haaber, at jeg i min næste Skrivelse kan fortælle Dem udførligere om, hvorledes dette Budskab er blevet modtaget her ved Hoffet. Om han er arriveret hertil, veed jeg ikke, og hører man intet, da er Bebudelsen løben stille og bramfrit af. Jeg antydede forleden, at der fra Spanien var indløbet Depeche om, at Alfons var i Begreb med at udruste 2 eller 3 Skibe, der skulde slutte sig til den tyske Flaade for at gjøre Parti med den imod Don Carlos. Jeg tilføiede hertil den Bemærkning, at alt, hvad man gjennem den tyske Presse erfarede om spanske Tilstande, var lutter Modsigelse. I Bladet „Germania“ har jeg i Dag læst en Beretning om Anvendelsen af disse Skibe, der er ganske modsat den i de andre herværende Blade. I et Telegram af Gaars Dato berettes, at Alfons har besøgt en stor By, jeg husker ikke Navnet, hvor han besøgte Kirken og blev entusiastisk modtagen af Befolkningen samt dernæst begav sig hen til Erkebispem. Alt dette synes ikke at være Steg for Bismarks Mund. Jeg har i Dag søgt at erfare noget om Bismarcks legemlige Tilstand. Han tør paa Grund af en stræng Forkølelse ikke forlade Stuen.

Bevtoft, 14. Februar 1875.

Efter Aftale sender jeg Dem hermed den steno-grafiske Beretning vedrørende Diskussionen i Rigsdagen angaaende det *Taczanowski'ske* Forslag. Som jeg mundtlig har meddelt Dem, vil den polske Fraktion og dens tvende Førere *Taczanowski* og *Niegolevski* sætte

megen Pris paa, at dens Forslag for deres Modersmaal opnaaer en saa stor Udbredelse som muligt, og De vil altsaa have Krav paa deres Taknemlighed, naar De optager denne Sags Forhandling i „Dannevirke“. Alle de Oplysninger og retfærdige Klager over Regeringens vilkaarlige Behandling og dens Undertrykkelse af polsk Nationalitet og Sprog er en træffende Illustration til de Principper, som Regeringen gjør gjældende imod Nationalitet og Modersmaal i Nordslesvig.

Jeg overlader ganske til Deres bedre Indsigt, om De vil indlede Forhandlingerne med en Kommentar eller Forord. Det vilde da vist ikke være Skade, om der kastedes et Par Blomster paa de tvende polske Talere. I hvert Fald maa jeg bede Dem sende dem hver et Exemplar af „Dannevirke“. Jeg har paa Grund af Upasselighed ikke været i Haderslev. De giver vel Audiens i det saakaldte nye Hus.*) Saasnart jeg kommer til Byen, skal jeg spørge, om det er forbundet med Vanskeligheder at komme Dem itale. Jeg ønsker Dem i Deres højst uhyggelige Stilling alt Held til at finde Stof til Anvendelse af Deres Tid ved en for Dem adspredende og for os andre nyttig Aandssysselsættelse, hvilket jeg anbefaler fra min egen Fængselstid.

Hermed slutter jeg den lange Række af Krügers Breve. Medens jeg i 1875 var paa Fæstningen i Magdeburg, besøgte Krüger mig flere Gange der, men svag var han da, og de faa Breve, jeg har fra ham fra dette og de følgende 2 Aar, inden jeg nødsagedes til at opgive min Virksomhed i Haderslev, ere uden Betydning.

*

*

*

---

*) Jeg sad den Gang i Fængsel i Haderslev.

Den Side 240 ff. gjengivne Korrespondance mellem *Bernhard Bülow*, der begyndte sin Karriere som dansk Gesandt og endte den som preussisk Udenrigsminister, i hvilken Egenskab det faldt i hans lidet misundelsesværdig Lod at føre og afslutte Forhandlingerne med Østerrig om Ophævelsen af Pragfredens Artikel V, og *Krüger* nødvendiggjør en nærmere Redegørelse.

Den 21. Juni 1873 havde *Krüger* i Udenrigsministeriet i Berlin en Samtale med Bismarck, og endnu inden han forlod Berlin, anmodede han mig om at sammenkalde til et Møde i Haderslev, paa hvilket han vilde gøre Rede for denne Samtale, hvilken han tillagde stor Betydning. Mødet blev berammet til den 10. Juli, og da *Krüger* samme Dags Morgen kom til mig paa „Dannevirke“s Kontor, viste det sig, at hans, strax efter Samtalen nedskreven Optegnelser vare affattede paa Tydsk, hvilket jo var naturligt nok, da Samtalen havde været ført paa Tydsk. Paa dette for de allerfleste Tilhørere uforstaaelige Sprog kunde Samtalen naturligvis ikke gjengives paa Mødet, og det blev da nødvendigt hurtigst muligt at udarbejde Beretningen paa Dansk. Ved *Krügers* og mine forenede Bestræbelser lykkedes dette ogsaa saa godt, at Beretningen ikke alene var skreven, men ogsaa trykt saa betids, at *Krüger* kunde oplæse den efter et trykt Blad, der samme Eftermiddag stod at læse i „Dannevirke“. Bismarck har derfor til en vis Grad Ret i sin Ytring til *Krüger* Aaret efter (ovenfor Side 237), at han, *Krüger*, ikke selv havde skrevet Beretningen om deres Sammenkomst den 21. Juni 1873, thi det var mig, der havde ført den i Pennen. Men dette var udelukkende skeet,

fordi det skulde gaa i en Fart, og fordi min mere øvede Pen løb hurtigere end Krügers. At Bismarck kjendte denne Omstændighed viser, at han var godt betjent af sine Spioner i Nordslesvig.

Den store Sal hos Gjestgiver Damm paa Haderslev Søndertorv, i hvilken Mødet den 10. Juli 1903 blev afholdt, var fyldt til sidste Plads, da Krüger indfandt sig. Over 700 Mænd og Kvinder fra alle Egne af Nordslesvig havde indfundet sig, ogsaa Stedets Politimester, Borgmester *Chemnitz*. Efter i et længere Foredrag at have motiveret sin Holdning til de forskjellige Lovforslag, ved hvis Behandling han havde deltaget, oplæste *Krüger* sin Beretning, der ordret lød saaledes:

„Jeg kommer nu til min Beretning om den Samtale, jeg den 21. Juni havde med den tyske Rigs-kansler, Fyrst Bismarck paa en Soirée i Udenrigsministeriet, hvor han benyttede min Nærværelse til at søge Leilighed til at udtale sig om sit Standpunkt til Pragfredens Artikel V og dens Udførelse. Da jeg ud paa Aftenen stod i en Samtale med flere Rigsdagsmænd, kom han hen til mig, hilste venlig paa mig og tiltalte mig omtrent saaledes:

„„Det glæder mig meget at se Dem her i mit Hus som Gjest, og jeg benytter den Leilighed, De har givet mig, til at bevidne Dem min Anerkjendelse for den Energi, Iver og Dygtighed, hvormed De forsvarer Deres vanskelige Sag her i Rigsdagen. De kæmper alene for Deres Sag og danner altsaa et Parti for Dem selv i Rigsdagen, hvorfor jeg holder det for min Pligt at klare Dem mit Standpunkt til Deres parlamentariske Optræden. Det gjør mig da inderlig ondt, at jeg ikke

formaaer at give Dem, der staaer saa ene her, en trøstelig Efterretning med hjem, hvormed De kunde glæde Deres Vælgere. Jeg udtaler her aabent og ærlig, at der for Tiden ikke er nogen Udsigt til, at Deres Sag kan blive afgjort. Dette maa De ikke forstaa saaledes, som om der ikke var nogen Mulighed for, at Spørgsmaalet senere kunde blive ordnet, men naar og hvorledes er jeg ikke i Stand til at sige Dem. Selv med den bedste Vilie er det mig ikke muligt nu at skaffe denne Sag ud af Verden. Bag ved mig staa 41 Millioner, til hvis Ønsker jeg ogsaa er nødt til at tage Hensyn. De maa heller ikke glemme, at ogsaa Polakkerne komme med nationale Fordringer.“

„Jeg svarede, at denne Meddelelse var meget sørgelig og nedslaaende for mig. Men kunde der ingen Forandring ske, saa maatte vi dog i det mindste have Krav paa at faae vor statsretslige Stilling klart ordnet. Vi kunde jo dog umulig blive staaende i vor nuværende midlertidige, i folkeretlig Henseende ubestemte Stilling, thi ingen Stilling kunde være fordærveligere, end naar man ikke havde noget fast Standpunkt og var ude af Stand til at forberede sig paa Fremtiden.

„De har Ret“, svarede Rigskansleren, „men heller ikke herpaa er det mig muligt at give noget Svar.“

„Men, indvendte jeg her, ved Ikkeopfyldelsen af Pragfredens Artikel V kunde ogsaa en anden Faktor gjøre sig gjældende. Østerrig havde kun paa den Betingelse givet Afkald paa sin Medbesiddelsesret til Hertugdømmerne, at Befolkningen i de nordlige Distrikter af Slesvig ved egen Viljetilkendegivelse valgte deres

Suveræn. Skete dette ikke, saa stod hin Medbesiddelsesret endnu ved Magt.

„Østerrig har“, bemærkede Rigskansleren, „kun havt liden Interesse i denne Sag. Østerrig har ikke taget Initiativet til Artikel V, som udelukkende er udgaaet fra Frankrig, og den franske Keiser har kun forlangt meget lidt (her aftegnede Rigskansleren en ganske liden Plet paa Bordet), kun saa meget, at han kunde sige, at hans Afstemningsprincip var konstateret.“

„Dette var, svarede jeg, meget troligt, og man saae deraf, at Afstemningsprincippet kun var et ydre Skin, en Krænkelse af Folkeretten. Men da Rigskansleren havde bragt Frankrig paa Tale, og da jeg gentagne Gange i mine Taler i Rigsdagen havde antaget mig Elsassernes og Lothringernes Sag, saaledes at man havde tillagt mig særlige franske Sympathier, saa maatte jeg her sige, at Frankrig i al Fald aldrig havde gjort mit danske Fædreland, mine Vælgere eller mig selv noget godt, hvorfor jeg skulde være Frankrig Tak skyldig. Den elsas-lothringske Befolknings Sag og Interesser havde jeg alene af den Grund antaget mig, fordi de vare mine Lidelsesfæller, og fordi jeg bedst kunde forstaa den tunge Skæbne, som Krigsbegivenhederne havde bragt over dem. „Frankrig er“, vedblev jeg, „gaaet til Grunde. Hvorfor? Fordi det den Gang ikke forstod det danske Spørgsmaals Omfang og Betydning. Det har rolig seet paa, at gamle Besiddelser, som tre Stormagter havde garanteret, blev løsrevne fra Danmark. Derfor har Frankrig mistet Elsas og Lothringen. Heller ikke England vilde nogensinde været kommet i den jammerlige, ydmygende Stilling overfor

Nordamerika, dersom det paa Londonkonferencen havde viist, at det nærede Agtelse for Retten. Dog dette skal jeg ikke udvikle nærmere, Deres Durchlauchtighed forstaaer det bedre end jeg.“

„Ja, De har Ret“, svarede Rigskansleren, „jeg deler ganske Deres Opfattelse, jeg gjentager det. De har Ret. Hold kun ud. Bliv kun ved som hidtil. De skal ikke afholde Dem fra at stille de allervanskeligste Spørgsmaal til mig, endnu vanskeligere, end De hidtil har fremsat. Og dog vil jeg ikke kunne svare Dem. Men De har ikke alene Ret, De har ogsaa en Pligt til at forsvare Deres Vælgeres Tarv, saaledes som De hidtil har gjort. De kjender Deres Pligter. Den Forsikring giver jeg Dem, at om De end optræder aldrig saa skarpt, skal jeg ingenlunde tage Dem det ilde op. De er mig til enhver Tid velkommen.“

„Saaledes endte denne Samtale, som fra den tyske Rigskanslers Side blev ført med den største Oprigtighed og Hjertelighed i mange tyske Rigsdagsmænds Paa-hør.“

Denne Beretning vakte ved sin Fremkomst stort Røre i den europæiske Presse og blev kommenteret fra mange Sider, men først Aaret efter maa det været gaaet op for de Herrer i Berlin, at de gjorde bedst i at benægte Fremstillingens Rigtighed. Det var ogsaa det Nemmeste.